

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

HÜSEYİN RAHMİ GÜRPINAR’IN
“ŞİPSEVDİ”
ROMANININ TEMATİK AÇIDAN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan:

Kübra YILDIZ

İstanbul, 2020

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

HÜSEYİN RAHMİ GÜRPINAR’IN
“ŞİPSEVDİ”
ROMANININ TEMATİK AÇIDAN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan:

Kübra YILDIZ

Öğrenci No:

17550960008

Orcid No: 0000-0002-9850-4316

Danışman:

Prof. Dr. Önder GÖÇGÜN

İstanbul, 2020

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın ‘Şıpsevdi’ Romanının Tematik Açıdan İncelenmesi**” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiği ve çalışmamın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım. 15/10/2020

Kübra YILDIZ

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
TEZLİ YÜKSEK LİSANS SINAV TUTANAĞI

15.10.2020

Enstitümüz *Türk Dili ve Edebiyatı* Anabilim Dalı *Türk Dili ve Edebiyatı* Programı Yüksek Lisans öğrencilerinden **17550960008** numaralı **Kübra YILDIZ**'ın "Beykent Üniversitesi Eğitim-Öğretim Yönetmeliği"nin ilgili maddesine göre hazırlayarak Enstitümüze teslim ettiği "**Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Şipşevdi Romanının Tematik Açıdan İncelenmesi**" konulu tezini, Yönetim Kurulumuzun 13/10/2020 tarih ve 2020/29 sayılı toplantısında seçilen ve Online toplanan biz jüri üyeleri huzurunda, ilgili yönetmeliğin (c) bendi gereğince (45) dakika süre ile Microsoft Teams programı aracılığıyla on-line olarak aday tarafından savunulmuş ve sonuçta adayın tezi hakkında "**OYBİRLİĞİ**" ile "**KABUL**" kararı verilmiştir.

İşbu tutanak, 4 nüsha olarak hazırlanmış ve Enstitü Müdürlüğü'ne sunulmak üzere tarafımızdan düzenlenmiştir.

DANIŞMAN
Prof. Dr. Önder GÖÇGÜN
(Beykent Üniversitesi)

ÜYE
Dr. Öğr. Üyesi Ali ŞEYLAN
(Beykent Üniversitesi)

ÜYE
Prof. Dr. Üzeyir ASLAN
(Marmara Üniversitesi)

Adı ve Soyadı : Kübra YILDIZ
Danışmanı : Prof. Dr. Önder GÖÇGÜN
Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans, 2020
Alanı : Türk Dili ve Edebiyatı
Anahtar Kelimeler : Hüseyin Rahmi Gürpınar, Şıpsevdi, Alafrangalık

ÖZ

HÜSEYİN RAHİMİ GÜRPINAR’IN “ŞİPSEVDİ” ROMANININ TEMATİK AÇIDAN İNCELENMESİ

Bu çalışmada Hüseyin Rahmi Gürpınar tarafından “1901-1911” yıllarında kaleme alınan “Şıpsevdi” isimli romanın tematik açıdan incelemesi gerçekleştirilmiştir. Eserde kullanılan temaların konu olarak açılımları, görevleri, kullanım şekilleri ile birlikte roman tematik yönden ele alınarak, detaylı bir biçimde ifade edilmiştir.

Şıpsevdi’de dikkat çeken konuların başında aile, dostluk, aşk, evlilik, ilişkilerinin yanlış batı hayranlığı sebebiyle zarar görmesi konu edinirken, başlarından geçen komik olayların da anlatıldığı görülür. Bunlar Tanzimat ile başlayan batılılaşma çabasının yanlış yönlerini gösteren komik ve düşündürücü olaylardır. Batılılaşmanın yanlış anlaşılmasıyla önce kişiler, daha sonra bütün çevre ahlaki çöküşe sürüklenir. Roman konusunun “yanlış alafrangalık” çevresinde şekillendiğini görüyoruz. Gürpınar’ın aile değerlerine, kadın ve erkeğin eğitimlerine önem verdiğini biliyoruz. Romanda sık bahsi geçen tipler; gayrimüslimler maddiyat düşkünü tipler alafranga hayat özentisi içindeki züppeler, şıpsevdi olmuştur.

Name and Surname : Kübra YILDIZ
Supervisor : Prof. Dr. Önder GÖÇGÜN
Degree and Date : Master, 2020
Major : Turkish Language and Literature
Key Words : Hüseyin Rahmi Gürpınar, Şıpsevdi, European Stylism

ABSTRACT

A THEMATIC ANALYSIS OF ŞIPSEVDİ, WRITTEN BY HÜSEYİN RAHMİ GÜRPINAR

This study includes a thematic review about novel named as “Şıpsevdi” written by Hüseyin Rahmi Gürpınar in between 1901-1911. Descriptions about the themes used on novel, functions and process has considered with a thematic look expressed with details. Remarkable topics on “Şıpsevdi” starts with family, friendship, love, marriage, relationships damaged by false western admiration entreated and also includes narration about experienced funny events. These funny and discreditable events starts with the political reforms known as Tanzimat and tells us the wrong sides of westernization effort. With the misunderstanding of westernization moral corruption has begun on persons and then community. It is clearly stated that topic developing around false european lifestyle and also its known how Gürpınar care about family values and education of women and men. Some figures underlined in novel are nonmuslims, materialists, snob persons keen on european lifestyle and susceptibles.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	i
ABSTRACT	ii
GİRİŞ	1
1. ŞİPSEVDİ HAKKINDA	2
2. ŞİPSEVDİ ROMANININ TEMATİK AÇIDAN İNCELENMESİ	12
2.1. Sosyal İlişkiler	12
2.1.1. Aşk, Evlilik ve Aile	12
2.1.2. Kadın-Erkek İlişkileri	24
2.1.3. Arkadaşlık, Dostluk ve Akraba ilişkileri	28
2.2. Batılı Temalar	31
2.2.1. Eğitim	31
2.2.2. Ticaret, İş, Kazanç ve Ekonomik Konular	34
2.2.3. İstanbul ve Çevresi, Mekân Kullanımı, Gündelik Hayat	36
2.2.4. Giyim-Kuşam	39
2.3. Kahramanlar Eksenindeki Temalar	42
2.3.1. Yanlış Batılılaşma; Geleneksel Değerler ile Alafrangalık	43
2.3.2. Gayrimüslimlerin ve Yabancıların Ele Alınışı	46
2.3.3. Ahlaksızlık	49
2.3.4. Aldatma	52
2.3.5. Mirasyedilik	55
2.4. Münferit Temalar	56
2.4.1. Ölüm	56
SONUÇ	58
KAYNAKÇA	60
ÖZGEÇMİŞ	62

GİRİŞ

Hüseyin Rahmi Gürpınar “1864-1944” Tanzimat, Servet-i Fünûn, II Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemleri olmak üzere Yeni Türk Edebiyatının bütün devirlerinde eserler vermiş kalemi sağlam aydın bir yazarımızdır. Modern bir devlet kurma sürecinde olan toplumun geçirdiği dönemleri yakından takip etmiştir. Kültür farklılaşmasının yoğun bir şekilde yaşandığı bu önemli dört dönemde yaşayan yazarımız, toplumdaki gelişmeleri kuvvetli bir gözlemci titizliği ile yakından izlemiş, bunları kaleme alarak okuyucularına ulaştırmıştır.

Hüseyin Rahmi, gerçek edebiyatın ancak geniş kitlelere hitap eden bir edebiyat olduğunu düşünerek hareket etmiş, böylelikle sanatını halkın hizmetine vermiştir. Batı ile sıkı bir ilişkisi olan yazar, oradaki gelişmeleri takip ederek, toplumumuzun aydınlanması adına büyük çabalar harcamıştır. Bu çabaları başarısız kalmamış, eserleri Türk toplumuna yol gösterici olmuştur.

Realist ve kısmen Natüralist bir yazar olarak, eserlerinde canlandırdığı tiplerin, psikolojik yapılarını, sosyal çevrelerini okuyucularına gerçekçi bir anlatımla aktarmasını bilmiştir. Hüseyin Rahmi, iyi bir gözlemci, titiz, yazmayı çok seven, daima en parlak fikirler kendisinden çıkan son derece keskin zekâlı, zarif bir yazarımızdır. Bu çerçevede onun “Şıpsevdi” isimli eserini tematik açıdan değerlendirmeye çalıştım.

1. ŞİPSEVDİ HAKKINDA

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın “Şıpsıevdi” adlı eseri, “Alafranga” ismiyle 18 Temmuz 1901 yılında İkdım gazetesinde tefrika edilmeye başlanmıştır. Ancak Saray tarafından sakıncalı görölerek, yayımı durdurulmuştur. Bu yüzden yazarımız birkaç tefrikadan sonra, romanını yarıda bırakmak zorunda kalmıştır. Eserin yarıda kalmasının ardından geçen bu süre ise uzun olmuştur. Hüseyin Rahmi'nin bu romanı ancak yedi yıl sonra, 1908'de Sabah gazetesinde yeniden tefrika edilmeye başlanmıştır. Eserin tefrikasının durdurulması ve yeniden yayım sürecine girmesi hakkında görüşlerini Mustafa Nihat Özön bizlerle şu sözler ile paylaşmıştır:

“Hüseyin Rahmi Gürpınar, 18 Temmuz 1901'de İkdım gazetesine tefrika edilmeye başlanmış olan Alafranga romanını Malûmat gazetesi sahibi Baba Tahir'in zorbalıkla kendi gazetesine aynıyla alıp yayınlanmasına karşı hiçbir çare bulunamadığı için on dört tefrika sonra neşretmekten vazgeçmişti. Bu susma zamanı 1908 Temmuzuna kadar sürdü. Bu tarihte, 6 Ağustos 1908'de, İbrahim Hilmi Çığraçan tarafından çıkartılan Boşboğaz gazetesini yazmaya başladı. Bu gazete beş ay kadar çıktıktan sonra kapandı. Bu gazete çalışmasının böylece bitmesi üzerine Alafranga romanını ele aldı, adını değıştirdi, güzel bir kadın tabiri olan Şıpsıevdi ismini verdi. Devrin eski ve büyük gazetelerinden biri olan Sabah gazetesinde tefrika başladı.”¹

Hilmi Yücebaş ise, bu durumun sebebini; “Hüseyin Rahmi, birkaç tefrikadan sonra bazı zaruretlar dolayısıyla romanını yarıda bırakmak zorunda kalmasına..”² bağlar. Şıpsıevdi'nin ilk baskısı ise, Mihran Matbaası tarafından 1327 (1911) yılında yapılmıştır. İkinci baskısı da, Latin harfleriyle Hilmi Kitabevi tarafından 1946 yılında gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışmamızda eserin, 1946 yılında Hilmi Yayınevi tarafından gerçekleştirilen baskısı esas alınmıştır. Romandan alıntılar ve parantez içinde gösterilen sayfa numaraları da bu baskıya aittir. Ayrıca, Özgür Yayınları ve Everest Yayınları tarafından yeni basımları gerçekleştirilmiştir. Hüseyin Rahmi, eserin başında karşılaşacağımız üç ana başlık ile okuyucularına alafranga yaşamı ile ilgili ders verir. Bu sınıfa özenen, bu hayatı yaşamak isteyen kişilerin düşeceği kötü, gülünç yönleri açıklar. Bunları hem gülünç şekilde ortaya koyarken, hem de bu yaşamı seçen insanların ne tür olumsuz sonuçlar yaşayacağını gözler önüne serer.

¹ Mustafa Nihat Özön, Hüseyin Rahmi Gürpınar'dan Seçilmiş Parçalar ve Eserler Hakkında Mütalâlar, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1945, s. 137.

² Hilmi Yücebaş, Bütün Cepheleriyle Hüseyin Rahmi Gürpınar, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1964, s. 98.

Bunu yaparken, Realist ve kısmen Natüralist bir anlatım içerisinde şekillendirdiğini görüyoruz. Yalın akıcı bir dil kullanan ve iyi bir gözlemci olan Hüseyin Rahmi, eser içinde detaylara yer vermiştir. Karakterler etrafında gerçekleşen tematik olayları gerçekçi bir anlatım tarzında dile getirmiştir. Bu çizgiden çıktığını görmek ise, pek mümkün değildir. Romanda tasvir ettiği karakterler; toplumdan dışlanmış kişiler, züppeler, aldatan eşler, alafranga düşkünlüğü ile yanlış batılılaşmayı yaşayanlar, maddiyat düşkünü tiplerdir. Yazarımız, yaşamın olumsuz kötü taraflarını, onların davranışlarıyla okuyucularına gösterir. Toplumun bu aksayan yönlerini mizahi bir şekilde anlatır. Bu sebeple Gürpınar'ın okurken eğlendirdiğini ve ders verdiğini söylemek mümkündür.

Romanda şahıs kadrosu oldukça fazladır. Şipsevdi'ye sadece güldürüp, eğlendiren bir roman olarak bakmak doğru değildir. Çünkü yazarımız güldürürken, eğitmek ve öğretmek emelini güder. Bunu da, romanın başkahramanı olan Meftun Bey tipi etrafında gözler önüne serer. Onun gibi davranan kişilerin hırsları yüzünden neleri kaybedebileceği, başına ne tür olumsuzluklar geleceğine aynı zamanda ailenin nasıl bir çöküşe sürüklenebileceğini bütün gerçekliğiyle gözler önüne serer. Agâh Sırrı Levend, romancımızın okuyucusuna tasvir ettiği alafrangalık hayranı bu züppe tip hakkında şu hükmü verir.

“Dar pantolonlu, kısa ceketli, eli bastonlu, gözlüklü, burma bıyıklı, kalıplı fesli, Fransızca konuşmaya meraklı, Frenk mukallidi genç züppe”³ Meftun Bey, tam da bu tarife uyar. Çünkü, alafranga yaşama aşırı hayranlık, kendisinde oldukça ileri durumundadır. O, bu yaşama özentisi ile züppeliği arasında sıkışıp kalmış bir tiptir. Yanlış batılılaşmanın adeta resmini çizen bu karakter, “şarlata” olarak da ifade edilir. Yazar, romanın baş kısmında alafranga konusunu üç başlık etrafında ele alır.

Birinci bölümde “Hikâyemin Hikâyesi” adı altında Alafranganın tefrika macerası hakkında bilgiler verir. İkinci bölümde “İçtimai Hayatımız ve Alafranga” başlıklı uzun yazısıyla; romanın yazılış amacını açıklayan, alafrangalığı ayrıntılı bir şekilde ele alarak üç başlıklar etrafında şekillendiren yazarımız, ikinci nevi alafrangalık ve üçüncü nevi alafrangalık olarak bazı açıklamalarda da bulunur. Romanın kahramanı Meftun'un da bunların içinde yer aldığını görürüz.

³Agâh Sırrı Levend, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1964, s. 36.

Yazar, bu üçüncü gruptaki alafrangaları, özellikle dış görünüşüyle, ayrıntılı ve çok çarpıcı şekilde tasvir eder. Üçüncü nevi alafrangalık açıklamasında Hüseyin Rahmi Gürpınar, şunları söyler:

“Hikâyemizin kahramanı Meftun Bey, işte bu çerçeveye girer. Bu üçüncü nev’i ‘tip’ şehrimizde mebzul değilse, ender de değildir. Müsait havalarda sokaklara dökülen Beyoğlu mütenezzihîni içinde görülür; Alâmet-i farikası, yakalığının tasavvurun fevkinde irtifa’dır diyebilirim.

Hafifliğine mağlûp olup ta bazen “fır” diye döndüğü zaman fıstan gibi açılan arabacı-vârî uzun ve “an kloş” etekli redingotu, dar pantolonu, sivri potinleri, baston narinliğinde zarif şemsiyesi kendinin nev’i hemen zâtına münhasır modada teferrüde hevesli bir zamane şeydası olduğunu gösterir. Şık’ın üzerinde ağızlık, tabaka, gözlük, yüzük nevi’nden hattâ gömlek, yeleğin düğmelerine varıncaya kadar neler varsa bunlarda kendi gibi acayip ve medit birer sergüzeşt sahibidir.

Sağ elinin şehâdet parmağı, kökünden tırnağına kadar taşlı taşsız, oymalı harfli halkalarla müzeyyendir. Bunun sebebi sorulsa hep Paris’deki dildadeleri yalnız o parmağına takılması şartıyla bunları birer muhabbet hediyesi olarak vermiş olduklarını söyler.” (s. 14-15)

Hüseyin Rahmi Gürpınar, Şıpsavdi’nin giriş kısmında alafranga meraklısı olan Meftun Bey’i bütün yönleriyle karakterize eder. Her şeyi kendisinin bildiğini düşündüğü edasından ve yapmacık hareketlerinden züppe bir karakter olduğunu anlarız. Onun giyinişi ve konuşma biçimi yüzünden fikirde, toplumca gülünç bir duruma düştüğünü bilmekteyiz. Çünkü yazar, Meftun Bey karakterini okuyucusuna Şıpsavdi’nin giriş kısmında bu özellikleriyle tanıtır.

Hüseyin Rahmi, görüldüğü üzere üçüncü gruba giren alafrangalı karakterleri, batılılaşmayı sadece dış görünüş ile sınırlı zanneden yozlaşmış tipler olarak anlatır. Aşırı batılı hayat tarzına özenen bir kişinin resmini adeta Meftun Bey üzerinden çizer. Bu konu hakkında görüşünü, Namdar Rahmi Karatay da, şu sözlerle anlatır:

“Ulus gazetesinde çıkan yazısında, Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın romanlarında çok canlı tipler yarattığını, onların hayatın içinden çıkmış gibi olduklarını söyleyerek başlar. Onun alafrangalığa duyduğu tepkinin, Mürebbiye, Şıpsavdi gibi romanlarına yansıdığını belirterek Şıpsavdi romanı üzerinde durur ve eserde eski kafalılık ile züppeliğin bir düellosu’nun bulunduğunu söyler.”⁴

Hüseyin Rahmi Gürpınar ise, Meftun Bey karakteri hakkında görüşlerini şu şekilde ileri sürer:

“Meftun Bey gibi az bilen, ancak kendisini her şeyin âlimi zanneden, gerçekten çok fazla hayale bağlı, ciddiyetten nasibini almamış, atıp tutmayı alışkanlık haline getirmiş eksik bilgeye sahip olan kişileri ‘şarlatan’ olarak gösterilir.” (s. 66-67)

Görüldüğü üzere, Hüseyin Rahmi’nin de söylediği gibi, Meftun Bey Paris’te okumak yerine, gezip tozmayı tercih etmiştir. Batıya ve batılılara körü körüne hayran olup, kendi kültürünü küçümsemek dışında bir şey yaptığı görülmemiştir. Onun her şeyi öğrendiğini zanneden boş tavırları, aslında hiçbir şeyi tam olarak bilmediğinin, gereksiz bir şekilde atıp tuttuğunun göstergesidir. Bu tavırları yüzünden, aile ve çevresindeki kişileri kendisiyle birlikte çöküşe sürüklemiştir. Bu durum, yanlış batılılaşmanın toplum önünde doğurduğu olumsuz sonuçları ortaya çıkarır. Alafranga yaşamına körü körüne bağlanmış olan karakterlerin, Tanzimat aydınlarına da bir nevi eleştiri niteliği taşıdıklarını görürüz. Toplumun, Tanzimat ile değişen hayat tarzındaki en önemli değişim, dış görüşünde kendini gösterir.

Batılı görünmek isteyen orta ve üst sosyal kesimler, Avrupa modasını yakından takip ederek, kendilerinde bu yeniliği uygulamak istemişlerdir. Avrupaî görünüş tarzını taklit ile tamamen Batılılaştıklarını zannetmişlerdir. Bu durum, bazı orta ve üst sosyal kesimleri, yanlış batılılaşma etrafında şekillendirmiştir. Onun için romanları aracılığı ile Türk toplumunu eğitmek isteyen yazarlar, halka yanlış batılılaşmanın getireceği olumsuz tarafları göstermeyi hedeflemişlerdir. Böylece, halkı bu sayede hem eğitecek, hem de Avrupaî bir hayat tarzına özen sosyal kesimleri uyarıp, yol gösterici olmaya çalışacaklardır. İşte Hüseyin Rahmi, Şıpsavdi romanı ile bu yolda halkı aydınlatmıştır, diyebiliriz.

⁴ Namdar Rahmi Karatay, Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Yaşayan Tarafı, Ulus Gazetesi, Sayı: 8140 1 Nisan, 1944, s. 43.

Yazarımız, edebiyatın en önemli görevlerinden birinin halkı eğitmek olduğuna inanır. Bu duruma güzel bir örnek olan Şıpsdevdi'yi, tematik açıdan incelediğimizde, yazarın halkı eğitmek için, ‘‘Alafranga’’ konusu etrafında durduğunu görürüz. Şıpsdevdi romanının yanlış batılılaşmanın işlendiği ilk eser olmadığını biliyoruz. Nitekim, ondan önce Recaiẓâde Ekrem’in ‘‘Araba Sevdası’’ ve Ahmet Mithat Efendi’nin ‘‘Felâtun Bey ile Rakım Efendi’’ romanlarını örnek verebiliriz. Bu romanlarımızda da Şıpsdevdi gibi yanlış batılılaşma konusu ele alınmış ve halk eğitilerek ders verilmeye ve yol gösterilmeye çalışılmıştır. Hüseyin Rahmi’nin Meftun Bey karakterinin, Araba Sevdası’ndaki Bihruz Bey ve Felâtun Bey ile Rakım Efendi’deki Felâtun Bey’in tam bir yansıması olduğunu açıkça görmekteyiz. Ahmet Hamdi Tanpınar’ın bu konuyla ilgili şu görüşleri dikkati çeker:

‘‘Şıpsdevdi romanı Recaiẓâde Mahmud Ekrem’in Araba Sevdasının tesiri altındadır. Hüseyin Rahmi’nin zihniyet ve terbiye tezaadında Ahmet Mithat Efendi’ye ne kadar borçlu ise köksüz, alafranga kahraman tipinde Bihruz Bey’e de o kadar borçludur.’’⁵

Hüseyin Rahmi Gürpınar, Şıpsdevdi’nin önsözü olan ‘‘İçtimai Hayatımız ve Alafranga’’ başlıklı giriş bölümünde, romanına yöneltilen eleştirilere cevap verirken, aynı zamanda, batılılaşmaya karşı olmadığı üzerinde de durur ve şunları ekler:

‘‘Bazılarınca bu romanı alafrangayı tezyîf maksadıyla yazdığım zannolunuyormuş. Bu büyük bir kötü inanıştır ve tamamen hatâdır. Alafrangalığa uymaktaki züppelikle hakikat ve terakkiperestliği birbirinden ayırmak lazımdır. Türklüğümüzce medar-ı şeref ve i’tilâ olabilecek şeyleri tezyif hangi hamiyetlinin kalemine yaraşır ki buna ben cür’et edeyim.’’ (s. 6)

Bu giriş bölümünde tenkitlere karşı verdiği cevapta Hüseyin Rahmi, batılılaşmaya karşı olmadığını ileri sürer. Avrupa’nın seçkin eserleri ile kendini kültürünü genişleten bunu ise, kendi hal ve hareketlerine düzgün bir şekilde yansıtan insanlara karşı değildir. Yazarımızın asıl maksadı batılılaşmayı hoppalık, zevzeklik, züppelik ve cehalet ile karıştıran kişilerin olumsuz yönlerini ortaya çıkarmak sureti ile halkı güldürmek ve düşündürerek, aydınlatmak olduğu anlaşılır. Hüseyin Rahmi, Şıpsdevdi eserinin önsözünde Meftun Bey karakterini şu sözlerle anlatır:

⁵ Ahmet Hamdi Tanpınar, On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyat Tarihi, Çağlayan Basımevi, İstanbul, 1976, s. 495.

“Şövalyelikte Cervantes’in Don Kişot’u ne ise, doğu alafrangalılık âleminde de Meftun Bey odur.” (s. 15)

Bu karakter, züppeliği kendine en güzel şekilde yakıştırmış, bir nevi kendisini doğu alafranga yaşamında Don Kişot’a benzetmiştir. Şıpsevdi hakkında yazılmış önemli makaleler arasında Halide Edip Adivar’ın yazılarının olduğunu biliyoruz. Nitekim Akşam gazetesinde yayınlanan bir yazısında bu roman üzerinde durmuştur.

Bu konuyla ilgili olarak Adivar, “ Meftun Bey’i “Maskara Don Kişot” ve Avrupalılığın dar görüşlü, fakat samimi bir misyoneri olarak vasıflandırır. Hüseyin Rahmi’nin sahne eseri yapmaya çalışsa bir Türk Moliere’i olabileceğini belirtir.”⁶

Hüseyin Rahmi Gürpınar, Meftun karakterini Avrupa eğitimini ve kültürünü aldığını zanneden, bu eğitim ile çevresinde insanlara küstahlık taslayarak atıp tutan dar görüşlü, doğu geleneğini umursamayan “zevzek” biri olarak karşımıza çıkarır. Bu karakter, eski züppe tipinin devamı niteliğinde olup, bazı yönleriyle ise yeni alafrangalığın devamı olarak da dikkatleri üzerine çeker. Nitekim, Meftun; budala, cahil, ahlaksız, şıpsevdi biridir. Berna Moran da, bu konu hakkındaki görüşlerini şu sözleriyle dile getirir:

“Meftun karakteri adında da anlaşılacağı üzere Şıpsevdi, romanda Meftun’a takılan addır. Roman Meftun karakteri üzerine kurulmuştur. Nasıl bir karakter Meftun? Genel kanıya göre Meftun, Felâton ve Bihruz türünden bir alafrangalık budalasıdır. Nitekim 1901’ de tefrika edilirken yarım kalmış olan romanın ilk adı da Alafranga idi. Gerçekten de Meftun bir yönü züppe tipinin devamı ise de, romandaki işlevi züppe tipini canlandırmaktan ibaret değildir.”⁷

Hüseyin Rahmi Gürpınar, Meftun tipini Şıpsevdi’de tüm yönleriyle detaylı bir şekilde tanıtır. Ancak, romanda bütün yönleri ile bildiğimiz Meftun Bey’in, sadece bu çizilen kişiliğe uymadığı ve davranmadığı görülür. Burada yalnız alafrangalığı züppe bir yergi olarak göstermesi tek konu değildir. Yazar, bu karakterin başka taraflarında okuyucularına göstermeye çalışır. Bu nedenle Meftun’u tutarsız, ahlaksız, çelişkili bir tip olarak yansıtan yazarımızın, topluma bir mesaj vermek istediğini görüyoruz. Berna Moran, yine bu konu hakkında dikkat çekici açıklamalarda bulunur:

⁶ Halide Edip Adivar, Hüseyin Rahmi’nin Eserleri Arasında II, Akşam Gazetesi, Sayı: 9152, 12 Nisan 1944, s. 3.

⁷ Berna Moran, “Şıpsevdi” Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1987, s. 106.

“Meftun’un tutarsız ve çelişik bir karakter olmasının nedeni Gürpınar’ın onu iki amaçla kullanmak istemesinden doğuyor. Alafranga züppe olarak alay ve yergi için hedeftir, ama başka bir yönü ile yani Gürpınar’ın sözcüsü olarak, aynı Meftun toplumu eleştirmek ve yargılamak işlevini taşır.”⁸

Görüldüğü üzere Hüseyin Rahmi Gürpınar, Meftun’u yanlış batılılaşma ile züppeliğin yergisi adı altında asıl konu olarak anlatırken, hedef gösterdiği diğer önemli konu ise karakterin toplumu eleştirmesidir. Yazar, aslında bu sayede kendi düşüncesini Meftun tipi üzerinden topluma yöneltir. Bunu ise, Avrupa’ya kaçan Meftun’un kendisini savunmak için açıkladığı hayat felsefesine göre; insanların bencil olduğu, kendinden daha zayıf olanı ezerek yaşadığı ve bütün bunların bir sahte adalet fikriyle düzenlendiği görüşü ile açıklar. Böylelikle Meftun Bey karakteri üzerinden insanlara hukukla ilgili göndermede bulunur.

Onun eylemlerinde hep bir adaletsizlik düşüncesi yatar. Bu durum ise, toplumu rahat bir şekilde eleştirerek yargılamasına neden olur. Romanda yanlış batılılaşma ile birlikte, batıl inançlara da yer verilmiştir. Hüseyin Rahmi, kendi kültürünü yok sayarak alafranga yaşamıyla meşgul olan bir aile ile zihni batıl inanışlar, hurafelerle şekillenmiş bir aileyi karşı karşıya getirir. Bunlar üzerinde de batıl inançlar konusunu işler. Şıpsevdi’de uydurma batıl inançlar; uğursuzluk, okuyup üfleme, hayali varlıklara inanç hurafelerdir.

Yazar, bu konuları romanda yanlış batılılaşma teması gibi dikkat çekici ve güldürücü bir şekilde işlemiştir. Bu ise, onun ustalığını kaçınılmaz şekilde gözler önüne sermektedir. Hüseyin Rahmi Gürpınar ile gerçekleştirilen bir röportajda kendisine, “Hangi eserlerini beğendiğini, hangisini zevkle yazdığını?” soranlara, net bir cevap vermemekle birlikte şunları söyler:

“Mithat Efendiden sonra en fazla eser satmaya muvaffak olan benim. “Şıpsevdi” 5000 basıldı, bitti. Mürebbiye, Şıpsevdi çok rağbet gördü.”⁹

⁸ Berna Moran, “Şıpsevdi” Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1987, s.109.

⁹ Nihad Nedim-E.Vehbi, Hüseyin Rahmi Bey’le Mülakat, Galatasaray Dergisi, Sayı: 13, 20 Şubat, 1932, s. 24.

Konusu

Şıpsevdi romanın kahramanı Pehlevizâde Meftun Bey, alafranga özlemi içerisinde olan bir gençtir. Küçük yaşta babasını kaybetmiş, onun ölümünden sonra batı hayranı olan amcası tarafından tahsil için Paris'e gönderilmiştir. Ancak, Paris'te günlerini tahsil yerine, zevk ve eğlence hayatını seçerek geçirir. Amcasının ölümü üzerine okuyamadan, İstanbul'da babasından kalan Erenköy'ndeki köşküne, aile fertlerinin yanına gelir. Bu köşkte ninesi Şekure Hanım, Annesi Lütî'ye Hanım, kız kardeşi Lebibe, erkek kardeşi Raci Bey, arada bir gidip gelen teyzesi Vesile Hanım, Teyzesinin kızı Rabia ve hizmetçiler yaşamaktadır.

Meftun, köşkte oturan bütün aile fertlerine, hizmetçilere alafranga görgü kurallarını ve sofrada adabını öğretmek ister. Ailesini modernleştirmek, en büyük işi olur. Batılı tarzda bir hayat sürmeye ve etrafındaki kişileri de bu konu hakkında bilgilendirmeye çalışır. Meftun Bey, elinden pek düşürmediği alafranga âdetler, tertipler ve servis meselelerinde kendine kural edindiği "Savoir-Vivre" (Görgü Kuralları) adlı kitabı ile ailesine batılı tarzda yaşamının inceliklerini anlatarak, dersler verir. Evde, herkesin kısmen Fransızca konuşmasını ister. Elindeki Fransızca bir yemek kitabıyla mutfığa inerek, Avrupa usulü yemekler pişirtmeye kalkışır. Evdekilere sofrada adabını öğretmeye çalışarak, bu konularla ilgili konferanslar şeklinde dersler verir. Evin içindeki eşyaları batılı hayat tarzına uyarlayıp, değişikliğe uğratır.

Alafranga bir hayatı sürdürmek için gerekli maddi imkânı sahip olamayan Meftun Bey, bunun gerçekleşebilmesi için yollar arar. Zengin bir enişte bulmak üzere, kızkardeşinin terbiye ve tahsiline fazla özen gösterir. Meftun Bey, Lebibe'nin birkaç köşk ilerde oturan konak komşusu Kaşıkçılar Kâhyası Kâsım Efendi'nin oğlu Mahir ile bir gönül macerasına girdiğini öğrenir. Önce bu işe sinirlenen Meftun, Kâsım Efendi'nin çok fazla serveti olduğunu öğrenince, kızkardeşi Lebibe'yi Mahir ile evlendirmek ister. Kâsım Efendi'nin Mahir'den başka Edibe isminde bir de kızı olduğunu öğrenen Meftun, Edibe ile evlenebilmenin yollarını arar.

Meftun Bey, kafasında tasarladığı alafranga yaşamı gerçekleştirmek için gerekli olan parayı, Lebibe'nin, Kâsım Efendi'nin oğluyla; kendisinin de, kızıyla evlenmesi sonucu elde edebileceğini düşünür. Onun tabiri ile "Edibe, çirkin ve aptal bir kızdır." Onunla evlenmesinin tek sebebi, alafranga yaşayışın gerektirdiği servet için, zengin bir kaynak bulmaktır. Meftun Bey, annesi Lâtife Hanım ve teyzesi Vesile Hanım'ı, Edibe'yi kendisine istemeleri için Kâsım Efendi'nin evine gönderir. Ancak, terslenirler ve hatta bir kovulup dövülmedikleri kalır.

Zengin ve cimri birisi olan Kâsım Efendi, ailenin alafranga yaşam tarzına kızmış, Meftun'un maddi durumun iyi olmadığını öğrenerek, Pehlevizâde ailesine kızını ve oğlunu vermek istememiştir. Ancak Lebibe, Mahir ile gizlice kaçarak evlenir. Mahir'in akrabası olan Tercüme Kalemi memurlarından Bedri Bey ile Meftun Bey'in teyzesinin kızı olan Rabia arasında bir aşk macerası yaşanır. Bedri Bey tarafından terk edilen Rabia, hamile kalır. Bir müddet sonra ise, çocuğunu düşürür. Meftun, Beyoğlu'nda oturan Fransız dostlarına ve onların çevresine katılır. Bunlardan Mösyö Makferlan, Meftun'un akıl hocasıdır. Nitekim, ailedeki içinden çıkılmaz durumlar hakkında Mösyö Makferlan'a danışır. O da, “Şark Şimendiferleri Piyangosu'nun son çekilişinde büyük ikramiyenin Meftun'a çıktığına” dair söylentiği İstanbul'a yayar.

Mösyö Makferlan ile Meftun Bey, piyango nedeniyle Kâsım Efendi'ye karşı takınılacak tavrın planını yaparlar. Piyangodan sonra, Kasım Efendi'nin, Meftun'a karşı duruşu değişir. Buradaki asıl amaç, Meftun'un zengin olduğunu Kâsım Efendi'ye duyurmak ve onun Edibe ile evlenmesini sağlamaktır. Bu oynadıkları oyun sayesinde Kâsım Efendi, kızı Edibe'yi Meftun Bey ile evlendirir. Ancak o, cimri olan Kâsım Efendi'nin servetini alafrangalık özlemleri yolunda bir türlü kullanamaz. Meftun Bey, Edibe ve Mahir, Lebibe çifti Pehlevizâde ailesinin yanında yaşamaya başlarlar. Edibe, bu yeni hayatın alafrangalık alışkanlıklarına bir türlü ayak uyduramaz. Çünkü, Meftun Bey'in ailesinin alafranga yaşam tarzı, geleneksel aile görgüsüne sahip olan Edibe'ye çok tuhaf ve yadırgatıcı gelir. Meftun'nun, “Neval Şarik” ve Lebibe'nin de “Ali Hüsrev” adında oğlu dünyaya gelir.

Aile büyüdükçe, maddi sorunlar ortaya çıkar ve artık satılacak aile malları da kalmaz. Kasım Efendi, bir yardımda bulunmaz. Böylelikle Meftun Bey, Kasım Efendi'nin mallarının hepsine konma hayallerini kurarak, tekrar harekete geçer. Bu plânını Kâsım Efendi'nin oğlu Mahir üzerinden gerçekleştirmeyi hedefler. Meftun, eniştesi Mahir'i kendisine benzetmeye çalışarak, onu arkadaş çevresinin içine alır. Fransız dostlarıyla ve Beyoğlu eğlence hayatıyla tanıştırır. Mahir zamanla kumara ve kadınlara karşı düşkünlük göstermeye başlar ve Madam Makferlan'a tutulur. Bu tutkudan kurtulmak için eniştesinden yardım isteyen Mahir'i bu yola yine Meftun teşvik eder. Pehlevizâde köşkünde verilen bir kır balosu, ailenin ahlaki çöküşüne zemin hazırlar.

O günden sonra köşkün kadınları, geceleri odalarına erkek almaya başlarlar. Erkeklerinde kadınlara olan düşkünlükleri ortaya çıkınca, aile hızlıca çöküşe sürüklenir. Lebibe balo gecesi hırsızlık olayıyla ilgili Meftun Bey, Madam Makferlan arasındaki konuşmalardan bir çıkarımda bulunarak, durumu ilk fırsatta Meftun Bey'in kardeşi Raci'ye bildirir. Bu sırada Kasım Efendi'nin, köşkünde altı yüz lirası, mührü ve Balıkpazarı'ndaki hanının senedi çalınır. Meftun'nun kandırdığı Mahir Hırsızlığı, gerçekleştirmiştir. Bunu öğrenen Kasım Efendi, kızı Ebedi'yi Meftun Bey'den boşatır. Oğlu Mahir'i de evlatlıktan, Meftun Bey'i ise, damatlıktan çıkarır. Tek muhatap kişiyi Raci olarak gördüğünden, “kaybolan parasının iade edilmemesi durumunda, olayı mahkemeye taşıyacağına” dair kendilerine bir tehdit mektubu gönderir.

Raci, Meftun Bey'den hesap sorar; ancak o, bütün suçlamaları kabul etmeyerek, tekrar üste çıkar. Sarhoş bir şekilde eve gelerek, Lebibe ile tartışan Mahir odasına çekilir. “Bu üzücü duruma sebep olanların Meftun Bey ve Madam Makferlan olduğunu, babasını dolandırmaya teşvik edildiğini, Madam Makferlan'a olan tutkusundan kurtulamadığına” dair, “Şikâyetname” niteliğinde bir yazı kaleme alır. Mahir, tek kurtuluşunun ölüm olduğunu düşünerek, tabancayla intihar eder. Bunun üzerine Meftun, Paris'e kaçar. Olayın üzerinden iki yıl geçer. Ancak bu karakter, olanlardan yine ders almamıştır. Raci'ye, “Paris” damgalı bir mektup gelir.

Bu mektup vasıtasıyla, “Rabia'nın tekrar hamile kalıp çocuk düşürürken öldüğünü, Aşçı Zerâfet'in ise köşkten kovulduğunu, Edibe'nin Kâsım Efendi'nin evinde geceleri erkek almaya devam ettiğini, bu olayların ahlaksızlığına dayanamayan Kâsım Efendi'nin felç geçirdiğini” öğreniriz. Meftun Bey ise, “Kâsım Efendi ölünce İstanbul'a döneceğini ve Edibe'den olan oğlu ‘Neval Şarik’ ile Kâsım Efendi'nin mirasına konacağını” bildirir. Mektubu nefretle okuyan Raci ve Lebibe'nin gözleri dolar. Lebibe, “Meftun Bey'in oğlunun babasını görebileceğini, kendi yetim kalmış çocuğunun ise, bir daha babasını görmeyeceğini” düşünerek üzülür.

2. ŞİPSEVDİ ROMANININ TEMATİK AÇIDAN İNCELENMESİ

2.1. Sosyal İlişkiler

Çalışmamızın bu ikinci bölümünde, insanlar arasındaki ilişkilerden doğan aşk, evlilik, dostluk, arkadaşlık, kadın-erkek ilişkileri etrafında gelişen durumları tematik açıdan değerlendirip inceleyerek, sosyal ilişkiler bölümünde detaylı bir şekilde ele alacağız. Yazarımız, romanların vazgeçilmez konusu olan aşkı, Şipsevdi’de daha farklı bir açıdan ele alarak, değerlendirmelerde bulunur. Aşk ile birlikte evlilik temasına da yer vererek insanlar arasındaki ilişkilerinden doğan sorunların gülünç ve üzücü yönlerini okuyucuya gösterir.

Yazar, kadın-erkek arasındaki ilişkilerde ahlâksızlık, eşitsizlik, gönül bağları, aldatma gibi konulara değinir. Bunlar etrafında, “Şipsevdi” eseri için çok çeşitli kurgular ortaya koyar. Biz, bunlarla sosyal ilişkileri ele alırken, romandaki kahramanları gözönüne alarak bir değerlendirmede bulunacağız. Romanın karakteri Meftun Bey ile başlayan sosyal ilişkiler, bu kahramanın çevresi ve ailesi etrafında zincirleme bir şekilde gelişerek, neticeye ulaşacaktır. Bu çerçevede eserde yer alan insanlar arasındaki ilişkileri, üç başlık altında toplayarak incelemek uygun olacaktır.

2.1.1. Aşk, Evlilik ve Aile

Hüseyin Rahmi Gürpınar, Şipsevdi romanında aşk temasını derinlemesine işlemiş, sosyal ilişkileri de bu konu etrafında şekillendirmiştir. Aldatma karşılığında, aldatılma temalarını bu romanında sıkça ele alan yazarımız; bu çerçevede, kadın-erkek arasındaki aşk ilişkilerinin ahlaksız bir sevgiden ibaret olduğunu, çizdiği karakterler üzerinden okuyucularına anlatır. Gürpınar, ahlâk değerlerini sadece evlilik, dostluk, aile ilişkileri etrafında işlememiş; buna, aşk temasını da dâhil etmiştir.

Yazarımız, aşkı müspet taraflarıyla okuyucuya aktarmak yerine; bunun acı, aldatıcı, hovardalık, geçici gönül ilişkileri gibi kötü yönlerinin de olduğunu göstermiştir. Romanın isminden anlaşılabileceği üzere, “Şipsevdi,” bir bakıma “züppe” bir kişinin aşırı batılı yaşam tarzına özenmesi ile birlikte, yaşadığı yanlış sevgileri de konu edinmiştir. Bu kişiler; moda olan duygusal ilişkilerin peşinde koşan, giyimine kuşamına en az kadınlar kadar özen gösteren, duygusal bakımdan zayıf olan tiplerdir.

Bunlar, toplumsal alanda batılılaşmayla birlikte görülmeye başlarlar. Giyim ve kuşamları ile batılı gibi olmaya çalışan bu kişilerin, gerçek hayattan uzaklaştıkları ve Avrupaî bir yaşama özendikleri görülür. Bunun etkisiyle gönül ilişkilerini de geçici bir arzuyla devam ettirmişlerdir.

“Şık” tip özelliklerini taşıyan Meftun Bey, kendine “centilmen” süsü verecek ve beyefendiler gibi giyim ve kuşamına özen gösterecektir. Bu doğrultuda, Türkçeyi kullanırken konuşmalarını Fransızca kelimelerle süsler ve böylece batı kültürünü doğrudan tanıdığını ve bildiğini herkese ispat etmeye çalışır. Meftun Bey, karakteriyle ilgili olarak Recai Özcan da şunları kaydeder:

“Okudukları kitaplar, Avrupa’da en son çıkan kitaplardır. Şıklar, bir kadına âşık olmaktan çok onun kendilerine âşık olmasını isterler. Karakterleri icabı “Şipsevdi” dirler. Herhangi bir yerde görüp beğendikleri bir kadının peşinden gidebilirler.”¹⁰

Meftun, batı hayatının içine kendisini hapsederek, “cahil” ve “dejenere” bir tip olmaktan ileri gidememiştir. Onu giyimi ve görünüşüyle tamamen bir “Şık” olarak adlandırmak yerinde olur. Ancak o, sürekli atıp tutan ve okumayı hiç sevmeyen kişiliğini, bütün çevresine yansıtır. Aşkını da yine aynı anlayışla yaşar. Bu yüzden, alafrangalığa olan aşırı ilgisini hayatına yansıtacak, sevgiyi bir gönül eğlencesi olarak düşünecektir. Bu konu ile ilgili Hüseyin Rahmi Gürpınar şu tezi ileri sürer:

“Şık denilince elinde eldiveni, cebinde kartı olan, fakat üstünde parası bulunmayan nazenin, hemen bastonuyla, kostümüyle gözlüğüyle gözlerde canlanır. Herkesin karşısına bu biçimde çıkan bir genç zamanımızda ahlaki bozulmuş, hoppalığı pek arttırmış olmakla suçlanarak çevresinde küçük görülür. Oysa bu suçlamalar bazen de haksız oluyor. Çünkü eline eldiven giyenlerin, cebinde kart taşıyanların hepsini de şıktır diye küçümsemeye kalkışmak gerekmez. Asıl eleştirilecek olan şıklar, esasen hiçbir ortam ve erdeme sahip olmayıp davranışları birer adi taklitçilikten öteye geçemeyenler, her gören ve duyanları güldürecek, acındıracak birtakım gülünç haller gösterenlerdir.” (s. 27)

¹⁰ Recai Özcan, Türk Romanında Aşk, Kitabevi, İstanbul, 2004, s. 264.

Yazarımızın, tam tasvir ettiği tarife uygun olan bu karakter, karşımıza Meftun Bey olarak çıkar. Batılılaşma uğruna yaşadığı yanlış gönöl ilişkisi macerası, Edibe Hanım ile başlar. Kasım Efendi'nin kızı onun için bir hedeftir. Ulaşmak istediği asıl nokta onun, servetine sahip olmaktır. Meftun, bu arzuyla batılılaşmayı hedefleyerek, zengin bir hayat yaşantısı sürmek isteyecek ve zavallı Edibe'yi bu durum için kullanacaktır. Amacına ulaşmak uğruna Edibe ile evlenmek ister. Böylelikle bütün plânlarına ve çalışmalarına başlar.

Bu karakter, ‘‘Edibe Hanım’a âşık olduğunu ve kendisiyle evlenmek istediği’’ yalanını atıp tutarak, çevresindekileri de ikna eder. Görüldüğü üzere sevgi; aldatma, yanıltma ve sahtekârlıktan ibarettir. Oturdıkları köşk, aşkın ‘‘Şıpsevdi’’ tarzında yaşandığı bir eğlence yerine döner. Burada yaşayan aile fertleri, Meftun Bey'in Paris'den gelişı ve burada yaşam sürmesiyle birlikte ahlaki bir çöküşe doğru sürüklenecektir.

Aile arasında yaşanan aşk serüvenleri, Meftun'un batıya karşı olan aşırı hayranlığını yüzünden farklı konulara sebep olur. Böylelikle gerçek sevginin Şıpsevdi, gelip geçici bir heves olduğu gerçeği ortaya çıkar. Meftun ve Edibe arasında yaşanan sevgi, tam anlamıyla bir çıkar ilişkisidir. Ona göre; ‘‘Edibe, cahil batı kurallarını ve adaplarını bilmeyen aptal bir kızdır.’’ (s. 175) Meftun, Kasım Efendi'nin mirasına konma hayallerini gerçeğe dönüştürebilmek için kızı Edibe'yi bu oyuna dahil etmiş, sevginin düzenbazlık ve oyundan ibaret olduğunu gözler önüne sermiştir.

O, Avrupa da iyi bir eğitim gördüğünü ve bildiğini herkese inandıran ‘‘sahtekâr’’ bir tiptir. Aynı zamanda aşırı derecede batı hayranı olarak, Avrupaî yaşamı taklit etmeyi de kendine kural edinmiştir. Nitekim, alafranga görgü kurallarını anlatan ‘‘Savoir-Viyre’’ adlı kitabını elinden hiç düşürmez. Bütün aileyi bu kitaba göre eğitmek ister.

El kitabından Fransızca okuyarak, konuşur. Aile fertlerini de bu prensiplere alıştıır. Bu karakter, bununla yetinmeyerek köşkün odalarından birini derslane haline getirir ve batılı bir yaşam için neler yapmaları gerektiği hakkında eğitim vermeye başlar. Bu derse kendisinin uydurmuş olduğu ‘‘Ameli Adâb-ı Hayat’’ adını verir. Herkesin, Avrupaî yaşam kurallarını uygulamasını ister. Meftun Bey'in, alafranga yemek pişirmeden, ev dekorasyonlarına kadar hepsine ait bir bilgisi ve lafı vardır. Bu yüzden ev halkını çileden çıkarır. Meftun, ailenin sofraya oturma düzenine kadar karışır. Gürpınar, bu konuyla ilgili dikkat çekici şu sözleri söyler:

“Alafranga bir yerde misafir bulunduğunuz zaman sofraya oturuşunuzdan, nasıl terbiye görmüş, hangi muhitte büyümüş olduğunuzu yek nazarda anlayıverirler. Sofraya oturmada fark vardır. Anlıyor musun kadın nine? İşitiyor musun valide? Sözlerim kafana giriyor mu Rabia? Gayet nazikâne oturmalı... öyle iskemleye gömülür gibi yayılıp oturmamalı..

Havluyu açmalı dizlerinin üzerine örtmeli; havlunun ucunu yeleğinin, korsajının arasına sokmak, hele yakalığının içine geçirmek terbiyesizliktir; boynunun etrafına halka gibi bağlamak bütün bütün ayıptır; Kadınlar eldivenlerini bardaklarının içine koymamalı, yelpazeleriyle beraber sofranın üzerine sağ taraflarına vazetmelidirler.” (s. 95)

Meftun, ailedeki bütün herkese “Görgü Kuralları” derslerini verdikten bir süre sonra kişiler, alafranga hayatı yaşamlarına uygulamaya başlarlar. Evdekilerin bir kısmı Fransızca kelimeler telaffuz eder. Ancak, bu konuşmalardan bir şey anlamak mümkün değildir. Bu kişilerin giyinişlerini, hal ve hareketlerini batı yaşamına olan özentilik ile ilişkilendirebiliriz. Bununla beraber, ev içindeki eşyalarda değişime uğrar. Bunların tek sebebi olan Meftun Bey, aile içinde “diktatör” bir karakter olarak romanda karşımıza çıkar.

O, Kasım Efendi’nin servetine konarak, batı hayatını çok iyi bir şekilde yaşayacağını bilir. Ancak, Edibe’ye karşı hiçbir sevgisi olmadan evlenir. Babasının baskısı sonucu saf ve cahil kalmış olan Edibe, bu acı gerçekle romanın sonuna doğru yüzleşir. Dağınık ve bakımsız olan Edibe’nin romandaki fiziki halini Hüseyin Rahmi Gürpınar, şu sözler ile anlatır:

“Simasına gelince eh Allah öğmüş yaratmış. İki elim yanıma gelecek ne yalan söyliyeyim..öyle şimdiki tazeler gibi pudrası, sürmesi, allığı yok... Naturel buğdaysı bir renk, vücut balıketinde. Alın çıkık kaşların uçları aşağıya düşük düşük... Gözler siyah ufak burun için lakırdı söylemesi günahdır. Fakat kulakları etli, irice, çene yaradana kurban olayım uzun, ucu kıvrık. İhtiyar simalı taze..”(s. 175)

Meftun Bey, Edibe’yi Avrupaî bir yaşamın geleneklerini öğrenmesi yolunda zorlar. Köşke gelin olarak geldiği günden itibaren, batı geleneklerine ayak uydurması için ona, devamlı alafrangalık dersleri vermeye başlar. Aile fertleri de, bu duruma uymak zorunda kalır. Bu yozlaşmış alafranga ailenin arasında sıkışıp kalan Edibe, sitem dolu şekilde şu sözleri söyler:

“Gelin mi oldum? Esir mi oldum? Cehenneme mi düştüm? Hâsılı ne olduğumu bilemiyorum. Üç kaynana... Hesapsız görümce... O aşçı Zarâfet kadın bile bazen başıma kelkâhya kesiliyor. O Haseneye varıncaya kadar bu evde hepsi beni (nazare) maytaba alıyorlar. Artık, küçüğünün büyüğünün maskarası oldum.”(s. 325)

Görüldüğü üzere Edibe, evdekilerin bu baskılarına dayanamayacak duruma gelmiştir. Ancak, kendisinin gûnahtan korkması ve cesaretsizliği nedeni ile Meftun Bey’in, zorladığı alafranga yaşama ayak uydurmak zorunda kalır. Evin içinde yaşanan uygunsuz aşk serüvenleri, Edibe’yi de etkiler. Nitekim o da, kocasını komşu köşkün hizmetkârları ile aldatır. Gelip geçici bir hevesle, gönül maceralarına atılan ailenin zaman içinde ahlâki değerlerini de yitirdiklerini görürüz. Mahir’in geleneksel bir yaşam tarzıyla yetişmiş olması, Meftun’un kız kardeşi olan Lebibe’nin ise, batılı bir yaşam sürmesi aralarındaki sevginin gizli yaşanmasının nedeni olur.

Bu ikili, köşkün hizmetkârları olan Zarafet ve Eleni sayesinde haberleşmeyi sürdürür. Aynı zamanda, Meftun Bey’in teyzesinin kızı Rabia, Tercüme Kalemî hulefasından olan Bedri ile mektuplaşmaya ve görüşmeye başlar. Mahir ile Lebibe, ve Bedri ile de Rabia arasında yaşanan gönül ilişkilerinden haberdar olan Meftun Bey, bu erkeklerin evlilik için uygun kişiler olmadıklarını öğrenir. Ancak, bütün gerçekleri görmezden gelerek, sırf Kasım Efendi’nin servetine konmak için, bu ilişkileri takdir eder. Aşkın hovardalık olduğunu gözler önüne seren Mahir’in akrabası Bedri, Rabia’yı bu macerada kullanır.

Bedri, bu kıza büyük ümitler vererek, onunla gayri meşru bir ilişki yaşar. Bunun sonucunda, terk edilen Rabia hamile kalır. Ancak, sevgisizlik ve ilgisizlikten ötürü ilaç içerek çocuğunu düşürür. O, erkek çocuklar içinde yetiştiğinden cesaret açısından oldukça “güçlü” ve “kendinden emin” bir tiptir. Tutum ve davranışlarının altında yatan asıl gerçek, geçmişte yaşamış ve bastırmış olduğu duygularının dışarıya çıkmasıdır. Bu bakımdan Hüseyin Rahmi Gürpınar, bu karakteri řu sözlerle anlatır:

“On altısına kadar, esmerce, kuruca ufacık siyah gözlü bir kız; tahsil ve terbiye namına birkaç sene iptidai mektebinden başka bir şey görmemiş. Erkek çocuklara mahsus, kaydırak, birdirbir, ceviz, top oyunlarında meleke peyda etmiş. Mızıkçılıkta çocuklar arasında fena şöhret kazanmış, Teşvikiye köpeklerini azıştırmak, eskici yahudiye taşlamak, yoğurtçunun tablasına taş atmak, kâğıt helvacısının camlı mahfazasını kırmak, hususatında oğlanlardan hiç aşağı kalmaz.” (s. 84)

Mahir ve Lebibe arasında yaşanan aşk serüveni, onun, Mahir’e kaçmasıyla birlikte son bulur. Bu evlilik sonucunda, “Ali Hüsrev” adında bir oğulları dünyaya gelir. Böylelikle Meftun Bey, Kasım Efendi’nin servetine konma planlarının ilk kısmını bu evlilikle sağlar. O, Mahir ile birlikte sıkı bir dostluk ve akraba ilişkisi içinde olarak, hedeflerini gerçekleştirecektir. Mahir, zamanla alafranga yaşama ayak uydurmuş ve farkında olmadan Meftun Bey’in kirli oyunlarına alet olmuştur.

Geleneksel bir aile terbiyesi içinde yetişmiş olan Mahir, babası gibi “cahil ve yobaz” bir tiptir. O ve Lebibe, batılı yaşam tarzının içinde sıkışıp kaldıklarından, kendi ahlaki değerlerini yok saymışlardır. O, aynı zamanda cimri, cahil ve geleneksel bir ailenin yanında yetişen babasını da temsil etmektedir. Kasım Efendi’nin sahip olduğu bütün olumsuz anlayışları aynen benimsemiştir. Ancak, Lebibe ile evlenip köşke yerleşmesiyle birlikte, geleneksel yaşamdan bağlarını koparır. Zamanla kendi değerlerini kaybederek, yabancı olduğu alafranga kadın hayatlarını tanır. Lebibe’yi, Madam Makferlan adlı bir kadın ile aldatır. Batı yaşam tarzının şaşalı gösterişine aldanan Mahir’deki bu değişim ve dönüşüm, kızkardeşi Edibe, ile aynı kaderi yaşamasının bir göstergesidir.

O arada, köşkün hizmetkârları olan, Şaban Ağa ile Zarafet arasında evlilik dışı gayri meşru bir ilişki yaşanır. Bunun sonucunda hamile kalan bu Zarafet, Rabia’nın akıbetine uğrar ve çocuğunu düşürür. Şaban Ağa, köşkün Arap aşçısı olan Zarafet’le, yaşadığı sevgi tensel temaslarla ön planda tutulmuştur. Meftun Bey tarafından, bu ilişki iyi karşılanmaz. Çünkü, gönül eğlendiren ve para düşkünü olan bu adam Zarafet’i, aşk macerasında kullanacaktır. Bu kadını rüşvet ve cinsellik bakımından sömüren Şaban Ağa’nın tasvirini Hüseyin Rahmi Gürpınar, bizlerle şu şekilde paylaşır:

“Şaban, kırk beş yaşlarında saçına bıyığına kır düşmüş, elleri ayakları iri, hantal yapılı, hamhalat bir hizmetkârdır ki beyefendinin alafrangalığa iptilası yüzünden çektiği meşakkate mukabil hizmet müddetinin şu son zamanlarında o hanede ancak Zarafetin vücuduyla bahtiyarlığını temin edebilmiştir. Şaban o evde uşaklık, vekilharçlık, kâhyalık hizmetlerinin cümlesini görür.” (s. 54)

Şaban Ağa, Meftun Bey'in alafranga yaşamına ayak uydurmaya çalışarak, gözüne girmeyi başarır. Ancak, kendisine batının gelenekleri hakkında sorular soracak olunursa, fazla bir bilgisinin olmadığını anlamak çok kolaydır. Bu karakter, aşkı cinsellikle yaşamış ve kadını da dekoratif bir eşya ile eş değer tutmuştur. Kadının değerini yok ederek, ahlâksız bir şekilde duygularıyla oynar. Zarafet, onun için sadece günlük olarak kullandığı bir nesneden ibarettir. Böylelikle, bu kişinin duyguları ile anneliği ve kadınlığı elinden alınmıştır.

Kadınların toplum içinde değersizleştiren erkeklere roman boyunca rastlarız. Rabia, Edibe, Zarafet ve Lebibe karakterleri, ezilen, aldatılan ve gönül maceralarına kurban edilen zavallı kadın tiplerini simgelerler. Bunların, hisleriyle eğlenen karşı cinslerin tek bir karakteri temsil ettikleri de görülür. Meftun Bey'in romanda bütün erkekleri çok fazla etkilediği dikkati çeker. Bu duruma, bir yansıma olarak bakmak doğru olur. Bu olumsuz tipin, ahlâkına sahip olan ve onun yolundan gitmeye çalışan kişilerin, aşk, evlilik ve aile hayatlarını da mahvettiklerini söylemek mümkündür.

Fransız kültürünün evlilik dışı ilişkileri kolaylaştırmasının ve kadın-erkek arasındaki ilişkilerin ahlâki bakımdan çöküşünün, Batı'da romantik düşüncenin doğmasına katkısının büyük olduğunu biliyoruz. Böylelikle, aşk maceralarının ve gizli buluşmaların başladığı yerler, genellikle Beyoğlu'nda geçer. Bu bağlamda, Lebibe ve Rabia'nın sevgilileriyle gizlice buluşmak için yer olarak seçtikleri Desipo'nun evini, Hüseyin Rahmi şu sözlerle tasvir eder:

“Ufak bir bahçe içerisine mebni olan bu haneciğin küçüklüğü, vaziyeti buranın Beyoğlu sevda borsalarından birinin şubesi bulunmaktan ziyade hususi bir derbend olması ihtimalini gösteriyordu. Sokak cihetine olan pencerelerde aydınlık yoktu. Yan taraf pencerelerini bir parça görebilmek için sokağın uzun duvarını bir hayli aykırılamak icabediyordu.” (s. 213)

Bu buluşma yerlerini, Meftun ve Raci'nin, kızları gizlice takip ederken öğrendiklerini biliyoruz. Ayrıca, Lebibe ve Rabia'nın Beyoğlu'na çıkmadan elbiselerini değiştirdikleri yer olarak, romanda Feneryolu'nda Aşir Bey'in köşkünün adı da söylenir. Aslında bu yerlerin seçilmesi romanda tesadüfi değildir. Bu konu ile ilgili olarak, Recai Özcan şunları kaydeder:

“19. yüzyıl İstanbul’unda sosyal hayattaki değişim, Batılı hayat tarzının özellikle Beyoğlu’nda somutlaşması, Türk romanında da kendisini gösteren yeni bir aşk anlayışını doğurmuştur. ‘Alafranga Aşk’ alafranga aşklar, kişilerin birbirlerini tesadüfî olarak görmeleri, birbirlerine kur yapmaları gibi durumlar, toplumsal hayatta olduğu gibi romanımızda da yenidir. Alafranga aşklar, dönem yazarları tarafından farklı algılanmış ve bu tarz aşklar romanlarda kurgulanmaya çalışılmıştır.”¹¹

Batı ve Doğu geleneklerinin arasında sıkışıp kalan Şıpsevdi romanı, karakterleri aşk ilişkilerini en uç noktalarda yaşamıştır. Bu iki geleneğin değerlerini yaşayan ve batıya yönelen kişilerin, ilişkilerinde olumsuz sonuçlar yaşandığını biliyoruz. Bunun asıl nedeni ise, Avrupaî hayat tarzının, alaturka yaşama ters düşmesidir. Köşkün hizmetkârı olan Rum kızı Eleni ile Raci arasında gizli bir aşk vardır. Frenk kökenli olduğu için Fransızcası iyi olan bu kızın, alafrangaya elinin yatkın olduğu bilinir. Ancak Meftun Bey, tarafından batı bilgisi yeterli görülmez.

Rum kızı Eleni’nin, Raci ile olan ilişkisi geleneksel hayata ters düşmektedir. Doğu geleneğinin aşkı, batıya nazaran daha farklı yaşadığını görmek mümkündür. Alafranga yaşamın getirmiş olduğu rahatlık ve modernleşme süreci, roman kahramanlarının hal ve hareketlerine de yansır. Nitekim, aşk maceralarıyla başlayan sarsıcı etkiler, sosyal yaşamlarında da görülür. Bu bakımdan Hüseyin Rahmi, romanda evlilik dışı yaşanan ilişkilerin olumsuz yönlerini okuyucuya gösterir. Sonuçta, taklit yoluyla Avrupaî bir yaşama bu insanların, gösterişli bir yaşam uğruna hayatlarını nasıl mahvettiklerini görürüz.

Eserde, Batıya özenen “taklitçi” Pehlevizâde Meftun Bey ailesi ile Doğu geleneği içinde varlığını sürdüren Kaşıkçılar Kâhyası Kasım Efendi ailesi karşı karşıya getirilir. Bu iki yapı arasında yaşanan Doğu çatışması, zamanla Avrupaî bir yaşama olan hevesle son bulacaktır. Bunun getirdiği sonuçlar, herkesin yanlış sosyal ilişkiler yaşamasına neden olur. Böylelikle Meftun Bey, alafranga hayatı zorla çevresindeki kişilere uygulatmak istemesiyle, ortaya çıkacak olan sorunlara zemin hazırlar. Bunlar, daha büyüyerek, aile içinde ölümlere, intiharlara sebep olacaktır. Ailenin dağılması ve ahlaki değerlerini kaybetmesi, ancak Meftun gibi “züppe” bir karakterin varlığı ile mümkün kılınmıştır.

¹¹ Recai Özcan, a.g.e., s. 51.

Aileyi Avrupaî yaşama özendiren bu “şarlata”, romanda türlü planlar gerçekleştirerek, ailenin felaketine neden olmuştur. Böylece yazar, bu alafranga yaşama özenen kimselerin başlarına nasıl bir yıkım geleceğini de gözler önüne sermiş olur. Ailedeki içinden çıkmaz durumlarla karşılaşan Meftun, batılı Mösyö Makferlan adındaki dostundan yardım isteyerek, kendisinin zekâsından faydalanır. Onun planıyla, Şark Şimendiferleri Piyangos’undan ikramiye kazandığı yalanını uydurur ve sonuçta, cimri olan Kasım Efendinin gönlüne girmeyi başarır. Ancak, sahtekârlığı ortaya çıkınca, yine akıl hocası Mösyö Makferlan’ın ikinci planıyla Mahir’i, alafranga yaşam tarzına alıştırıp, içine çeker. Bu sayede, babasının senet ve mührünü çaldırır. Meftun, hedeflerine ulaşmak uğruna, bu yolda karşısına kim çıkmışsa onu, kirli oyunlarının bir parçası haline getirerek kullanır.

Yazarımız, Meftun’u romanda hedefleri gerçekleşen kirli, düzenbaz ve hilekâr oyunların ana kahramanı olarak karşımıza çıkarır. Mösyö Makferlan ile dostu Mösyö Şehim’in karısı; Mösyö Şehim ile de Madam Makferlan arasında çaprazlama bir sevgi serüveni yaşanır. Bu durumu fark eden Meftun Bey, buna sevinirken aşk ilişkilerinin yanlış olmasını yadırgar. Alafranga yaşama rağmen bu duruma alışamaması, hayli ilgi çekicidir. Bu sevgi macerasında kendiside Madam Makferlan’a ve Madam Şehim’e ilgi duyar.

Bu kişiler, Beyoğlu çevresinde görülen olan tam anlamıyla batı yaşamın temsilcisi tiplerdir. Meftun Bey’in özenmiş olduğu hayatın göstergesi olan bu kadınlar, romanda cinsellikleri ile ön plana çıkartılır. Madam Makferlan, aşk konusunda büyük bir serbestlikle hareket ederek, Mösyö Şehim ile açıkça ilişki yaşar. Alafranga yaşama düşkün olan bu kadın, giyiniş tarzı ve üslubuyla karşı cinsi mest eder niteliktedir.

Mahir’i dahi baştan çıkararak, kendisi ile gayri meşru bir ilişkiye girer. Böylelikle, bu karakterin intihar etmesinin en önemli etkeni olarak karşımıza çıkar. Onun giyiniş tarzı ile karşı cinse yaşatmış olduğu baş döndürücü etkiyi, Hüseyin Rahmi Gürpınar, şu sözleri ile aktarır:

“Madam Makferlan elbisesinin en ince katlarına varıncaya kadar olan tertibatı, oturduğu zaman vücudunun aksamından içeriye, hangisini dışarıya kavislendirmek lazım geleceği cihetlerini o kadar etüd etmiş benziyordu ki gayet lakaydane tavırlarla, irae ettiği maharetlerine meshur kalmayacak bir erkek tasavvur olunmazdı.” (s. 284)

Meftun'un hayranlıkla gözlemlediği alafranga hayatı temsil eden bu kadın, aşk ilişkilerinde oldukça serbest ve rahattır. Evli bir kadın olmasına rağmen, şıpsevdi bir duyguyla gönül maceraları yaşadığı görülür. Aile iki birey tarafından evlilikle sonuçlandırılmış en önemli sosyal kurum, toplumun en küçük yapı birimidir. Toplumdaki kişiler varlıklarını sürdürebilmenin temel dayanağını, aile ile birlikte ortaya çıkarmışlardır. İnsan neslinin devamını sağlayan ve bu özelliğiyle bilenen kurum en özelidir. Evlilik bireylerin çift olması ile gerçekleşir. Böylelikle evlenme, eşlerin birbirleri ile anlaşmaları, cinsel birliktelikle çocuğun doğumu şeklinde gerçekleşen sorumluluklardır.

Bireyler bu sorumluluklara sahip olmadığında, evlilik hayatında sorunlar meydana gelecek aile, çocuk bu durumdan olumsuz bir şekilde etkilenecektir. Aile olarak nitelendirmekte olduğumuz bu özel kurum sağlıklı bir yaşamı da temsil etmektedir. Bu bakımdan, düzenli bir evlilikle gerçek aile olan bireylerin hayatlarında sağlıklı ilişkiler olduğu gözlemlenmektedir. Böylelikle, evlilik düşüncesi bireyi kurulu bir düzene götürür. Bu kurulu düzenin alt zemini oluşturan kadın-erkek ilişkileri bu bağlamda çok önemlidir.

Bireyler arasındaki davranışların iyileşmesi, evlilik ve aile kurumunda sevgi, saygı ve güven duygusunu arttıracak ve bu da, aile birliğinin devamlılığını sağlayacaktır. Bu romanda, Mahir-Lebibe, Meftun-Edibe çiftlerinin yanlış evlilikleri, ailedeki olumsuzlukların temelini oluşturmuştur. Sağlam bir aile yaşantısını kurmak isteyen kişilerin eş olarak seçecekleri bireyleri, kendi yaşam düzenlerine uygun olacak şekilde tercih etmeleri gerekir. Aile içi davranışlar da, eşlere karşı olan tutumların olumlu anlamda gelişmesine neden olur. Böylelikle, evlilik kurumunda boşanmalar azalır ve bireylerin bağlılığı, karşılıklı ilişkilere yansır. Kadının evlilik yaşamında üstlenmesi gereken sorumluluklar, erkeğe nazaran daha farklı açılarda ele alınmıştır.

Geleneksel toplumlarda kadınlar; eşine sadık olması, evin düzenini sağlaması ve kocasını çekip çevirmesi rollerini üstlenir. Kurumu oluşturan ve neslin devamını sağlayan kadınların bir diğer rolü ise, eşine karşı bağlılığı, cinsel dürtüleri ve sosyal görevleridir. Romanda karakterlerin, eşlerine karşı sadık olmadıklarını ve onları aldattıklarını görürüz. Bireylerin evlilik ve aile kavramlarına olan bağlılıkları yoktur. Kişilerin eşlerini çok kez aldattıkları, kadın-erkek ilişkilerinin aile kurumu bakımından ne kadar yetersiz kaldığı dikkatimizi çekmektedir.

Romanda Mahir'in, Lebibe'yi aldatması ve bunun sonucunda intihar etmesi aile çöküşünün zeminini hazırlar. Çocuğunu babasız bırakarak, ölüme sebebiyet veren bu gayri meşru bağlar, kurum birliğini sarsmaktadır. Evlilik dışı yaşanan ilişkilerde Rabia ve Zarafet'in hamile kalmasıyla, ahlâki değerler yok sayılmıştır. Aile olmadan gayri meşru ilişkilerle dünyaya gelen çocukların sosyal ve psikolojik olarak davranışlarında bir takım olumsuz değişiklikler gözlemlenir.

Topluma katkısı olmayan bireylerin ileriki yetişkin hayatlarında düzgün bir evlilik gerçekleştirmesi mümkün olamaz. Böylece, aile bağlarında zayıflama ve gerileme görülecektir. Bu bakımdan romanda kadınlar, evlilik dışı gerçekleşen ilişkilerinde çocuklarını ilaç içerek düşürürler. Sonuçta, aile kurmak yerine, yıkmak sonucuyla karşı karşıya kalındığı görülmektedir. Bu nedenle, toplumda ilişkiler sonucu ortaya çıkan olayların, bir nedeni ve sonucu olduğunu görürüz. İnsan davranışlarının neticesini kestirebilmemiz için, toplumsal bilime ihtiyaç vardır. Bu sayede olaylar ve davranışlar arasındaki sebebin ne olduğunu kavrarız. Toplumsal olaylarda “Determinizm” ilkesi işte bu noktada hayatımıza girmektedir.

Romanda karakterlerin davranışları sebebiyle ortaya çıkabilecek olan sonuçları önceden kestirebilmemiz ve hüküm verebilmemiz mümkündür. Meftun Bey'in alafranga düşkünü “züppe” bir genç olduğunu ve etrafındakileri Avrupaî yaşam uğruna çöküşe sürüklediğini biliyoruz. Bu hayalini gerçekleştirebilmenin tek yolu, Kasım Efendi'nin mirasına konmaktır. Böylelikle, bu sebebe bağlı olarak ortaya çıkabilecek sonucu, eseri okurken kestirebiliriz. Meftun Bey, arzu ettiği bu servete düşündüğü gibi konarak, aileyi uçuruma sürüklemiştir. Bununla beraber, Kasım Efendi'nin romanda felç geçirdiğini öğreniyoruz. Böylelikle bu karakterin, alafranga yaşam uğruna Kasım Efendi'nin oğlu Mahir'i ve kızı Edibe'yi kullandığı sonucunu çıkarıyoruz.

Karakterler, arasında olaylar ve davranışlar sebepsiz gerçekleşmez. Bir neden mutlaka bulunacaktır. Bununla birlikte, kesin bir sonuca varılacaktır. Romanda ki olaylarda bu şekilde ilerler. Nitekim, geleneksel bir hayat yaşayan Edibe'nin Batılı yaşam tarzı ile yetişen bir gençle evlendirilmesi ile kurulan bu birlik, ahlâki değerlerden yoksun ve yıkıcı bir yuvanın ortaya çıkması sonucunu doğurmuştur. Bu durum, toplumsal olaylarda nedensellik, değer yargıları ve “Determinizm” (Sebeplilik) anlayışının bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konuyla ilgili Mahmut Tezcan şu görüşleri ileri sürer:

“Olayların seri neden-sonuç ilişkileri biçiminde gerçekleştiğini, her olayın bir nedeni bulunduğunu ve bunun da bir başka olay olduğunu, belli nedenlerin belli koşullar içinde belli sonuçlar meydana getirdiklerini kabul eder. Böylece bir kez, muayyen koşullar içinde muayyen olayların nedenlerini oluşturan başka olaylar meydana geldi mi sonucu oluşturan olaylar gerekli olarak ortaya çıkar.”¹²

Romanda aile fertleri arasında yaşanan olumsuz olaylar, topluma gülünç bir şekilde yansıtılarak anlatılmıştır. Hüseyin Rahmi, Azize Hanım’ın batıya karşı olan hoşnutsuzluğunu dile getirirken, bunları komik bir mizaç ile taçlandırır. Azize Hanım, Meftun Bey’in Avrupaî yaşam tarzı sürdürmekte olduğu evine gelir. Kendisi, Edibe ile salona inerek duvarda asılı duran “Dekadan” şairlerinden meşhur, Fransız Verlaine’in uygunsuz çerçevelenmiş resmini görür.

Şairin boynuna kalın bir atkı dolanmış, sakal bıyığa karışmış, gür kaşlarının altında kuvvetli parlayan çekik gözleriyle kendisine baktığını görünce Azize Hanım bağırarak; “A yetişmesin... bu papaz kim? Aman insana nasıl da bakıyor!... Kız namahremdir, başımızı örtelim. Boyumuzca günaha girdik.” (s. 332) şeklinde söylenir. Bu durum hakkında Mehmet Kaplan da şu dikkat çekici tespitte bulunur:

“Hüseyin Rahmi’nin konuşmalarda gütmüş olduğu gaye hayatı aynen “taklit” değil, okuyucuyu “güldürmek”tir. Bu maksat onun kullanmış olduğu fonetik, sentaks, benzetme vesair unsurlarda görüldüğü gibi kahramanlarına izafe ettiği duygu ve düşüncelerde de bellidir. İlk tabakayı teşkil eden ve derhal göze çarpan taklidi unsurlar yazarın sezdirme yoluyla hissettirmeye bu maksat veya hayat görüşü ayarlar. Fakat o dili öyle büyük bir maharetle kullanır ki, üslubu kaldırdınız mı, eserin bütün tadı tuzu kaybolur.”¹³

İnsan, sosyal bir varlık olarak dünyaya geldiği andan itibaren, bireylerle ilişki ve etkileşim içerisinde bulunur. Bunun sonucunda, aile, iş hayatı ve evlilik gibi sosyal çevreler, kişilerin yakın ilişkileriyle mümkün olur. Evlilik kurumu da, işte bu noktada devreye girer. Kurumun sağlam olması, aile bağlarının da güçlü olması sonucunu doğurur. Burada ise, eşlerin evlilik ve aile kurumuna karşı yerine getirilmesi gereken sorumlulukları karşılayamadıkları görülmektedir. Bu ihtiyaçların yetersiz kalmasıyla koşulsuz sevmeye sevilme, saygı ve değer görme, kendini adama gibi gereksinimlerin karakterlerde eksik olduğu dikkati çekmektedir. Eşler, arasında evliliğin yetinme noktasına ulaşması gerekir.

¹² Mahmut Tezcan, Toplumsal Bilimlere Giriş, Anı Yayıncılık, Ankara, 2011, s. 17.

¹³ Mehmet Kaplan, Edebiyatımızın İçinden, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1978, s. 93.

Doyuma ulaşan aile fertleri mutlu birliktelikler yaşayacaklar ve sosyal ilişkilerine de bunu yansıtacaktırlar. Ancak, yetinme düzeyleri düşük olan çiftlerin, fiziksel ve ruhsal sağlıkları risk altında olur ve çocukları da bu durumdan etkilenirler. İşte bu olumsuz tipleri, “Şipsevdi” romanında görmekteyiz. Nitekim, eserdeki karakterlerin evlilikleri, çatışma ve hayal kırıklığı etrafında şekillenir. Böylelikle, bireylerinin yanlış davranışlar sergiledikleri görülür. Toplum içinde statü kaybı yaşanan bireylerin, kurumlardan dışlandıklarını biliyoruz. Meftun Bey’in çevresinde saygınlık kazanmak isterken, bir süre sonra ahlâki değerlerinin yetersizliğiyle aileden de dışlandığı ve ağır kayıplar yaşadığını görmekteyiz.

Romandaki karakterlerde, Meftun’un yaşam düzenine ayak uydurmaya çalışırken, toplumda saygı görememekteler. Bireyler içinde değer görmeyen kişiler mutsuz olacaklar ve çevre ilişkilerine de bunu yansıtacaktırlar. Onun için, roman boyunca zıt karakterlerin ikili ilişkilerde çatışma yaşadıklarını bilmekteyiz. Çevresindeki herkesi Sosyal bir gerçek olarak, anlaşmazlığa sürükleyen Meftun Bey, tam anlamıyla “çelişkiler içinde bocalayan” bir tiptir. Böylelikle çevresindeki herkesi kendisiyle beraber çöküşe sürükler.

2.1.2. Kadın-Erkek İlişkileri

Şipsevdi romanında, kadın-erkek ilişkisinin olumsuz yönlerini en iyi temsil ederek gösteren ana karakter, Meftun Bey’dir. Edibe Hanım ile birlikte adı sıkça anılan Meftun, kadını aile, evlilik ve sosyal yaşamın içinde değersiz kılar. İkili ilişkilerde karşılıklı saygının gerçekleştirilemediği anlarda sevginin giderek azaldığını görmek de mümkündür. Bu bağlamda sevginin saygı, hoşgörü, nezaket, anlayış ve tatlı dil ile birçok ilişkisi vardır. Kadın-erkek ilişkilerinde bu davranışları hal ve hareketlerine yansıtmayan kişiler aile, aşk, arkadaşlık ve evlilik gibi sosyal hayatlarında büyük ölçüde gerileme yaşayacaklardır. Bu davranışlara yansıyan olumsuz süreç, giderek insanlar arasındaki iletişime de zarar verecektir.

Bu durum, toplum içinde fark edilerek dışlanmaya neden olacaktır. Bu insanların, toplum içindeki statüleri ne kadar yüksek olursa olsun; sosyal ilişkileri, iletişimi yüksek kişiler tarafından değer göremeyecektir. Bununla birlikte, kendilerine olan saygılarını da yitirmeye başlayacaklardır. Hüseyin Rahmi, Şipsevdi romanıyla kadın-erkek ilişkilerinde yaşanan bu olumsuz sorunların sosyal hayata ne tür zararlar verebileceğini gözler önüne sermiştir. Edibe Hanım ve Meftun Bey arasında yaşanan iletişim kopukluğu, aile ve evlilik ilişkilerine de yansır. Meftun, karakterinin yapısı gereği ahlaki değerleri zayıf bir tiptir. Onun ahlaki güçsüzlüğü, kadınlara karşı olan iletişimlerinde kopukluğa neden olacaktır.

Meftun, geçimsiz ve kendi bildiğini okuyan, burnu havada bir karakterdir. Çatışma ve zıtlıkların devam ettiği ilişkilerden sağlıklı bir iletişim çıkmayacağı ise, ortadadır. Aynı zamanda, saygı gerektiren değerler devamlılığını yitirip, gerçek sevgiyle birlikte gelen sadakat, hoşgörü, fedakârlık, vefa gibi kavramlar da yok olup gidecektir. Meftun Bey, işte bütünüyle sevgisizliğin adamıdır. Aşk serüvenlerini “şıpsevdi” bir karakter olarak yaşarken, ikili ilişkilerde kadınları mağdur ettiği görülür. Bu romanda geçen erkek karakterlerin tamamı Meftun Bey’in yolundan gitmişlerdir. Böylelikle, sevgisizliği tercih eden tipler, karşısındaki kişileri aldatma, saygısızlık, ilgisizlikle sıkça meşgul etmişlerdir. Aşk duygusu ilişkilerde yaşanan bütün olumlu ve olumsuz durumları ortaya çıkarmaktadır. Bireyler sevgiyi maddi imkânlar eşliğinde değerlendirirler. Bu durum, çıkar ilişkileri yaşamalarına neden olacaktır.

O, batıya karşı olan hayranlığını devam ettirerek, zengin ve rahat bir hayat yaşamasını sağlayacak olan maddiyatın arayışını aşk yaşamlarına dayandırır. Bu yüzden, ilişkiler arasında çıkar beraberliği yaşanır. Bu karakter Edibe Hanım’ı hayalleri uğruna kullanır. Kadın, Meftun’un gözünde bir “av”dır. Aşk duygusunu tam anlamıyla yaşayamayan ve değersiz görülen Edibe, zayıf düşecek ve aile fertleri tarafından hor görülecektir. İlişkileri değerlendirdiğimizde görüyoruz ki; karşılıklı çıkarlar, düşkünlükler, aldatmalar söz konusudur. Zıt ilişkiler birbirlerini tamamlamaya çalışırken, çatışmaya uğrarlar. Bu durum hal ve hareketlerine, davranışlarına, ilişkilere olan bakış açılarına büyük ölçüde yansır. Tam anlamıyla sevgide bir bütünleşme yaşayamadıkları için, ilişkiler dengeyi sağlayamaz.

Romandaki aşçı Zarafet, uşak Şaban Ağa ile yaşadığı aşk, gerçek bir bütünlük ve devamlılık sağlayamaz. Böylelikle, kırılma evresini yaşayan bu sevgi, ortadan maddi değerler kalkınca yok olur. Karakterler, kişiye karşı olan sevgilerinde bağımlılıkları yoktur. Bütün erkeklerin maymun iştahlı olmaları, bu gerekçeyi destekler. İçgüdüsel olarak açığa çıkan istekler kadın-erkek ilişkilerinde, özellikle erkeklerin duygu sandığı birçok şeyin, aslın da arzulardan meydana gelen bir dürtü olduğu bilinir. Bu isteği elde eden erkekler tarafından, partneri değersizleşir. Romanda da kadınları kolayca bir kenara atıp arkalarını dönüp gittikleri görülür. Rabia’yı evlilik dışı hamile bırakan Bedri’nin biranda ortan kaybolması ve onu bu olumsuz durumla tek başına bırakması dikkatleri çeker. Hem sevelememenin azizliğine uğrayan, hem de terk edilen bu kadın karakterin pozitif yönde ilerlemesi bu yüzden sağlıklı olmayacaktır.

Hüseyin Rahmi'nin “Şıpsevdi” olarak adlandırdığı bu roman, isminden de anlaşılacağı üzere, gönül eğlendirmek kadın-erkek ilişkilerinde bir hak ve vazife olarak kabul edilmiştir. Güçsüz olan ilişkileri ortaya çıkaran kişilere, erkekler üzerinden bakmak doğru değildir. Bu romanda kadınların da ahlaki değerlerini kaybettiklerini görmek mümkündür. Eğitime aç bırakılan ve hiçbir ilerleme de kaydetmek istemeyen aileler mevcuttur. Aile fertlerinde herkes, geleneksel değerlere bağlı kalan düşüncede gerileyen kişilerdir. Karakterlerin cahil, dolayısıyla kendilerini geliştiremeyen ve öğrenmekten sıkılan tipler olduğu görülür.

Batıya okumak iyi bir eğitim almak için gönderilen Meftun Bey'in, Paris'te gezip tozmaktan ve eğlenip gününü gün etmekten başka bir şey yapmadığını biliyoruz. İstanbul'a ailesinin yanına dönerek onlara sahte bir batı eğitimi vermeyi hedef haline getiren, bu yozlaşmış karakter, bütün ilişkileri zedeler. Böylelikle, eğitim düzeyleri düşük olan ailelerin, evliliklerin birbirlerini anlama, sorunlarına çözüm bulabilme becerilerinin daha düşük olduğu görülür. Karşılıklı ilişkilerde bu sorun ilgisizliğe yol açacak ve davranışların sağlıklı olarak gerçekleşmesinde zorluklar yaşanacaktır.

Kadınların evlenme biçimi, evlilik süresi, eşiyle sorunlarını ve isteklerini paylaşma, onu yeterince tanıma durumu, evlilikten memnuniyet görüşü, evliliği bitirme gibi ortaya çıkacak olan olumsuzluklar saptandığı zaman, eserde kadınların bu süreçte mağdur olduklarını görüyoruz. Psikolojik olarak çöküntü yaşayan ve değersiz hissettirilen bu kişiler, ahlaksız eylemler içerisinde bulunacaklardır. Kadınlar, evlilik hayatlarında aşk, sevgi, saygı ve bağlılık gibi hislerin yoğun hissedilmesi ister. Bu eksiklikten yoksun olanlar ise, mutsuz ve huzursuz olurlar. Evlilik sonucu ilişkilere yansıyan olumsuzluklar devamlılık göstereceği için, kadın-erkek ilişkilerinde beklentileri çok yüksek tutmamak gerekir. Erkeklerden yeteri kadar ilgi, sevgi göremeyen, aldatılan kadınlar kendilerini fazla yıpratıp üzebilirler.

Mahir, Lebibe'yi çok sevdiği halde zengin, eğlenceli olan alafranga yaşama özenir. Bu durum, ikilinin aralarındaki sevgi bağlarının sarsılmasına neden olur. Bunun sonucunda batı kültürüyle yetişmiş zeki ve alımlı bir kadın olan Madam Makferlan'dan aşırı derecede etkilenerek, Lebibe'yi bu kadınla aldatır. Aldatılan eş olarak hedef alınan Lebibe, bu durumun etkisine çok fazla kapılır. Ali Hüsrev adında bir oğlu olmasına rağmen, bu değersizliğe ve sevgisizliğe dayanamaz. Eşinin bir başka kişiyle olan ilişkisini öğrenen kadın, büyük bir sarsıntı geçirir. Yoğun bir stres yaşayarak, sevdiği adamın onu sırtından bıçakladığı gerçeğiyle yüzleşir. Kocasına olan güvenini kaybeder.

Kadınların intihara, sarsıntıya eğilimini arttıran erkeklerin bu davranışları, toplum tarafından da kınanmalıdır. Ancak, romanda aldatılan eşler, zamanla ilişkilerini aldatılma karşılığında aldatma olarak sergilerler. Bu şekilde ilişkisine karşılık veren Edibe Hanım, babasının evinde de bu yanlış tutumuna devam eder. Zarafet, Şaban Ağadan sonra, köşke yeni alınan genç hizmetkâr Ali'ye duygular beslemeye başlar. Şaban Ağa ile yaşamış olduğu olumsuz aşk macerasını, bu karakterle devam ettirir. Bu iki hizmetkârın aşkı, köşkteki yozlaşmanın dışı vurumu olarak görülür.

Şıpsevdi romanında, kadınlarla olan ilişkilerde cinsellik ön planda tutulmuştur. Evlilik dışı hamile kalan Rabia ve Zarafet'in, çocuklarını zorla düşürdüklerini görüyoruz. Bu durum, insan davranışlarına ve psikolojilerine ciddi anlamda zararlar verir. Erkeklerin ahlâksız davranışları karşısında ruhsal bozulmalar yaşayan kişilerin verdikleri tepkilerde anormallik görülür. Bu yüzden kadın-erkek arasındaki ilişkilerinde sevgi bağı güçlü bir iletişim ile pekiştirilmelidir. İki tarafın birbirlerini anlaması, saygı ve sevgi göstermesi, değerli hissettirmesi gerekir.

Kişilerin fedakâr ve sadık birer eş olmaları, erdemli davranışlar sergilemeleri, ilişkileri yapılandırmak, güçlendirmek adına değerli bir adımdır. Bu adımların tek güvencesi olan ve şıpsevdi olmayan bir sevgi, bütün ahlaki değerleri olumlu anlamda zirvede tutar. Böylelikle, sağlam adımlarla temeli atılan ilişkiler, mutlulukla özdeşleşerek, kopmaz bir bağ kurulmasını sağlar. Bu durum beraberinde mutlu evlilikleri, düzenli aile ilişkilerini, ortaya çıkaracaktır. Romanda, flörtleşme davranışlarını sıkça görmekteyiz. Flört için, çiftlerin birbirlerini tanıyıp ve değerlendirme aşaması olduğunu söylemek mümkündür. Bir bakıma beğenilen bir kişiye karşı beslenen duygularını belli etme çabası ve karşı cinse karşı olan ilginin ifade edilebileceği davranış şeklidir.

Mahir ve Lebibe'nin birbirleriyle mektuplaşmaları da, aralarındaki ilginin göstergesi olarak değerlendirilir. Flörtleşme sonucu bir ilişkiye başlayan bu çiftler, aralarındaki durumu evlilikle neticelendirir. Aynı şekilde, aracı ile mektuplaşma halini yaşayan bir diğeri ise; Bedri ile Rabia'dır. Bu ilişkileri evlilikle sonuçlanmamıştır. Flörtleşme, cinsellikle sonuçlanabilmesi bakımından, bir genç kız için hayli sakıncalı olabilmektedir. Onun için ciddi bir sorumluluk gerektirir. Bu nedenle terk edilerek, büyük bir yıkımla yalnızlığa bırakılan Rabia, Bedri'yi kendi içinde hiçbir zaman affetmeyecektir.

Hayal kırıklığını ve kederi yaşatan bu şıpsevdi gönüllü adamın vurdumduymaz gidişi, romandaki aşk ilişkilerinin dışı yansımasını da temsil etmektedir. Şıpsevdi, yani maymun iştahlı erkekler, cinselliği ön planda tutarak, kadına olan sadakati, bağlılığı zayıflatmışlardır. Gelenekçi toplumda, genç bir kızın geç saatte yabancı bir erkekle buluşup konuşması doğru değildir. Toplumca kabul görmeyen bu durum şiddetle reddedilir. Büyük bir cesaret gösterip, Mahir'in Lebibe ile gizli saklı görüşmesi, Zarafet'in Şaban Ağa ile buluşması ve evlilik dışı ilişki yaşamaları hoş karşılanmamış ve toplum tarafından kınanmıştır. Bu durumlardan haberdar olan köşkün büyükannesi Şekure Hanım vefat eder.

Kızı Edibe'nin eve gizlice erkekler aldığını ve oğlu Mahir'in de batı düşkünü evli bir kadınla birlikte olduğunu öğrenen Kasım Efendi de bu duruma dayanamaz felç geçirir. Böylelikle, gelenekçi bir ailenin; ahlaki değerlerini, batı hayatlarına özenilmesiyle kaybedeceklerini görmek mümkündür. Toplum böyle yaşanan ahlâksız ilişkileri kabul etmez. Ancak roman boyunca bu ahlâksızlıklar, normal bir hayatın yaşam tarzı şeklinde algılanır. Karakterlerin, geleneksel yaşamlarına rağmen alafranga hayat tarzına alışmaları, kadın-erkek ilişkilerine oldukça zarar verir. Böylece, evlilikler, arkadaşlık ve akraba münasebetleri felakete sürüklenecektir.

2.1.3. Arkadaşlık, Dostluk ve Akraba İlişkileri

Sosyal hayatta aile fertlerinin birbirleriyle olan münasetlerinde ve giderek yakın akraba ilişkilerinde, çatışmalar ve engellenmeler söz konusudur. Burada baskı uygulayarak evin diktatör simgesi olarak anılan ana karakter karşımıza Meftun Bey olarak çıkar. Batının adabını ve kültürünü zorla evdekilere öğretmeyi hedefleyen bu “zorba” tip, hayallerinden asla vazgeçmez. Akrabalar ve ev halkı, Fransızca konuşmaya başlarlar. Alafranga yaşamın havasına kapılan Meftun, arkadaş ve dost çevrelerine de bunu yansıtır. Bundan etkilenen kişiler arasında iletişim kopukluğu beraberinde gerileme, yanlış anlaşılma, duygularda karmaşıklık, düşüncelerde eksiklik gibi olumsuz sebepleri tetikler niteliktedir.

Meftun Bey, Annesi Lütfiye Hanım ile bir görüş çatışması yaşar. Bu kadın, romanda oğlunun bütün kusurlarına rağmen onları görmezden gelen ve kendisini destekleyen güçlü bir anne karakteri olarak karşımıza çıkar. Alafranga hayata olan ilgisini hoş görür. Babasını kaybeden genç Meftun, annesinin üzerinde hayli tesirli olmuştur. Batıya uygun giyim tarzı ile Lütfi'ye Hanım'dan birtakım değişiklikler yapmasını ister.

Geleneksel yaşamdan modern bir yapının içine düşen anne, yaşamış olduğu bu sarsıntıyı belli etmemeye çalışır. Raci ile arasında geçen kardeşlik ilişkisi, tamamen zıtlıkların yansımasıdır. O, ahlâki değerlere önem veren, kendini batılı yaşamı çok fazla merak etmekten alıkoyan dürüst bir karakterdir. Meftun Bey, onun altında ezilir. Güç ve iletişimin büyük unsurunu oluşturan bu tip kardeşiyle anlaşılamaz. Ahlâki değerlere sahip olan bu genci dahi yoldan çıkarmaya çalışan Meftun Bey, köşkün yabancı hizmetkârı Eleni'yle aralarında gizli bir aşk yaşanmasına neden olur. Böylece, dürüst, güvenilir bir karakter olan Raci'yi, şıpsevdi şekilde yaşanan, sıkıntılı ve kaçamaklı aşkların içine atar. Zıtlıkların ilişkisinden doğan bu ayırık olma durumu bir noktadan sonra, karşı cinsi etkisi altına alarak ahlâki değerlerine zarar vermesinin zeminini hazırlar. Meftun gibi “başıboş hovarda” bir genç herkesi etkileyecek, akraba ve arkadaş ilişkilerine de zarar verecektir.

Meftun Bey, hatalarını kabul etmeyen, sürekli söylediklerinin doğruluğunu kabul eden bir görüşün içinde sıkışıp kalmaktan bir adım ileri gidemez. Kendisi gibi dost edindiği arkadaşlıkları da aynı zihniyete sahiptirler. Aile fertleri içinde yaşadığı bütün sıkıntıları, akıl hocası kabul ettiği dostu olan Mösyö Makferlan'a danışır. Gerçekte bunların dostlukları, çıkar ilişkisi üzerine dayalıdır. Samimi bir sevgi bağı ile kurulmuş olan hiçbir duyguları yoktur. Bu karakterler arasındaki çatışmanın ilk zeminini oluşturanda, saygısızlık ve değersizlik bulgularıdır. Mösyö Makferlan, sadece akıl vermekle kalmaz. Meftun'a doğru yolu göstermek yerine, onu hilebaz ve yalancı plânlarının bir parçası olarak kullanır. Böyle bir dost ve arkadaşlık ilişkilerinden medet uman Meftun, tam anlamıyla kendi yansımalarıyla yüzleşir. Bununla birlikte, gerçekleşen evlilik, aile ve aşk serüvenleri ile içinden çıkılmaz bir girdaba sürüklenir.

Romanda sosyal ilişkilerin bozulması, toplum değerlerin değersizleştirilmesi, evliliklerin yasal olmaktan çıkarılmasıyla olumlu gelişmelerin yaşanmasına olanak sağlayamaz. Bu yıpratıcı ilişkiler çok fazla hayal kırıklıklarına neden olur. Sonuçta, mutluluk açısından gerçekleştirilecek olan beklentinin sağlanamadığı ve kişilerin üzüldüğü görülür. Geleneksel değerlere çok sıkı bağlı kalan Kasım Efendi, kızı ile oğlu arasındaki iletişimi tam kuramaz. Büyük serveti olmasına rağmen, ailesine rahat yaşam olanakları sunmayan bu karakter zorlayıcıdır. İletişim unsurlarını güçlü bir şekilde kullanamamış, böylelikle iki ilişkilerde karşı cinse kendini anlatamamıştır. Temelde zayıf kurulan bu bağlar, kadın ve erkeklerin değersizleştirilmesine, neden olmuştur.

Toplumda bir değere ve saygıya sahip olmayan bireylerin sosyolojik ve psikolojik yapılarında ciddi bozulmalar olur. Bir halka halinde gittikçe büyüyen ve gelişen iletişimler, hep zayıf ve etkisiz hale gelir. Eser boyunca, erkekler arasında yaşanan iletişimsizliklerle birlikte, kadınlar arasında geçen münakaşalar da dikkat çeker. Kadınların davranış olarak birbirlerine benzemeye çalıştıkları ve aynı hareketleri yaptıkları görülür. Zarafet'in evlilik dışı hamile kalmasıyla çocuğunu düşürterek öldürmesini, aile fertlerinden Rabia da yaşar. Böylece o, Zarafet'in hatalı davranışını örnek almış ve uygulamıştır. Ailede ve sosyal hayattaki yakın ilişkilerde, ahlâki değerlere bağlı kalmak çok önemlidir. Ahlâktan yoksun ve davranışlarında tutarsız olan kişilerin, yaşamlarına olumlu anlamda etkileri olmayacaktır.

Kişiler, örnek davranış olarak kabul ettikleri kimseleri kendilerine, rol model alırlar. İkili ilişkilerde dikkat edilmesi gereken bu durum, olumsuz davranışlarda bozukluklar yaratır. Kişilik bozukluğuna kadar giden bu hastalık, sosyal çevreyi de zedeler. Aile birliğiyle ortaya çıkan akraba ilişkileri de zemin olarak yetersizdir. Zayıf iletişimde yanlış anlaşılmanın, olanı olduğu haliyle kabul etmenin, doğru düşünceleri aktaramama gibi etkileri olduğu bilinir.

İşte eserde bu durumun ana kaynağı olan Meftun Bey, zincirleme olarak, bütün aile fertlerini etkilemiştir. Aile yaşantısının zayıf, yıkıcı ve zedeleyici iletişimleri ve ilişkileri hakkında Mediha Berkes şu tespitte bulunur:

“Tamamiyle menfaat üzerine kurulan bu aile gayet temelsiz ve çürük bir şeydir. Karşılıklı muhabbet, hürmet gibi unsurlar yoktur. Eski aile kıymetleri yıkılmış, yerine de yenileri konmamıştır.”¹⁴

Bu şekilde çürük temele dayanan aile, yok olmaya da mahkûmdur. Böylece, akraba, dost ve arkadaşlık ilişkileri de niteliksizleşir ve anlamsız bir hale gelir. Bu durum ise, zamanla aile fertlerini hızlı bir şekilde çöküşe sürükler. Yapı olarak bir temele dayandırılmayan bütün ilişkiler, zamanla da yok olup gitmeye mahkûmdur. Bu esaretten kurtulmak, yine ahlâki değerlere olan saygı, sevgi ve doğru bir iletişimle mümkündür. Ama roman kahramanlarında bu yoktur.

¹⁴ Mediha Berkes, Hüseyin Rahmi'nin Romanlarında Kadın Tipleri, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakülte Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 5, 1945, s. 25.

2.2. Batılı Temalar

Çalışmamızın bu bölümünde Gürpınar'ın batılı fikirler ışığında kaleme aldığı temaları işleyeceğiz. Yazarın romanlarında Doğu-Batı iki gelenek arasında devamlı bir çatışma yaşadığını görmekteyiz. Alaturka geleneğini savunanlar cahil ve bilgisiz kimselerdir. Ancak alafranga yaşamı tercih edenler ise, uygarlaşmış bir dünyada kaybolup gitmişlerdir. O, batılılaşmayı taklitten ibaret sanan kişilerin, öğrendiklerini kendi yaşamlarına uygulamaya çalışırken topluma da zarar verdiklerini dile getirmiştir. Eski ve yeni devrin karşılaştırmasını sıkça yaparak, topluma erdemli olmanın mesajını da iletmektedir.

Hüseyin Rahmi Gürpınar, eserlerinde Batı'nın aksayan yönlerine ve tehlikelerine dikkat çekmiştir. Toplumun adet ve geleneklerini bütünüyle terk edip, Avrupaî hayata özenmenin bir gelişme sağlayamayacağını gözler önüne sermiştir. Bu yapıtta alafrangalıkla ilgili doğrudan tespitlerin yer aldığını ve Doğu-Batı arasındaki farkların derinlemesine işlendiğini görmekteyiz. Yazar, bu eserde bilgisizlik ve aşırılık nedeniyle alafrangalığın yaralarını da zararlı olarak tanıttığını biliriz. Bu anlamda yazarın batı temalara verdiği önem kaçınılmazdır.

2.2.1. Eğitim

Hüseyin Rahmi, romanda eğitim konusu çok önem vermiştir. Toplumda okumayan, cahil kalan kişilerin hayatlarında ne tür olumsuzluklarla karşılaşacağını gözler önüne sermiştir. Meftun Bey, Paris'e okumak için gitmiş ancak gereken öğrenimini tamamlamadan İstanbul'a dönmüştür. Onun bu çabasızlığı ve bilgisizliği bütün çevresini etkiler. Hiçbir konuda fikri olmadığı halde atıp tutmaktan ve bilgelik taslamaktan asla geri kalmaz. Bütünüyle batıya özenerek, iyi bir eğitim aldığı yalanını herkese uydurur. Bu durumla yetinmeyen Meftun Bey, elinden düşürmediği “Savoir-Vivre” Görgü Kuralları kitabıyla ailesine Avrupaî yaşam hakkında dersler vermeye başlar.

Bu kuralları aile fertleri için mecburi bir ders kitabı haline getirir. Köşkteki odalardan birisini bunun için dersane şeklinde dekore eder. Ev halkını giyim, kuşam ve hayat tarzlarıyla ilgili pek çok konuda uyarır ve değişimleri için yardımda bulunur. O, bilgisizliğine karşı bir nevi kendini öğretmen olarak aileye kabul ettirmiştir. Eserde diktatör karakter olarak karşımıza çıkar. Ailesine fikirlerini kabul ettirerek, modern bir yaşamı taklit etmelerine sebep olur. Evdeki herkesin batı yaşamıyla ilgili bir bilgisi olmasını ve azda olsa Fransızca konuşmalarını ister. Ancak ev halkı geleneksel değerlere bağlı kalır. Böylelikle, eğitimlerini de tamamlayamadıkları görülür.

Meftun, Osmanlı-Türk kültürüyle ilgili hiçbir unsuru beğenmemesi, konuşurken Fransızca kelimeler kullanması ve Avrupaî bir yaşamı taklit etmesi onun, en belirgin özellikleridir. Bu yüzden eğitimine cahil olarak devam etmesi kendisinin ne kadar tembel bir karakter olduğunun kanıtıdır. Osmanlı tarzı yemek alışkanlıklarını hiç beğenmez. Ailesine çatal ile bıçağın işlevleri ve kullanılma yöntemleriyle ilgili adaptaları öğretmek ister. Böylelikle, bilgisiz olan aile Meftun yüzünden komik duruma düşer.

Yazar, bu karakterin çirkin olduğunu devamlı dile getirerek, eğitimde ve ahlakta onun gibi bir insan olmamızı istemez. Bununla birlikte, ailesini geleneksel yaşamdan koparmak ve batılı bir hayata alıştırmak için elinden geleni yapar. Bütün çalışmalarına, hayallerini gerçekleştirmek için başlar. Bu karakter, eğitimi gelip geçici bir heves uğruna değersiz kılmıştır. Yazar, romanda eğitilmiş ve okumuş kişilere oldukça ağırlık vermiştir. Geleneksel yaşam içinde sıkışıp kalan bir ailenin, zorla modern hayata alıştırılan diğer kurum ile karşı karşıya getirildiği görülür.

Bu iki aile şımarık, niteliksiz bir karakter yüzünden çöküşe sürüklenir. Bu bakımdan aklı başında olmak ve iyi eğitim almak çok önemlidir. Bunun aksini gerçekleştiren Meftun Bey, çevresindekileri kandırmaktan başka bir şey yapmaz. O, devamlı olduğu yerde sayan ve bilgisizliğiyle komik duruma düşen çirkin bir kişidir. Onun, bu kadar batı yaşama olan hayranlığı eğitimi yarıda bırakmış olmasıyla ilişkilendirilir. Hüseyin Rahmi Gürpınar, bu konuyla ilgili şu tezi ileri sürer:

“Hayır madam..hayır... Siz beni şarklılıkla itham edemezsiniz. Çünkü ben adeta en ziyade Garplıya benzer bir Şarklıyım...” (s. 281)

Romanda Meftun Bey, batılı gibi düşündüğünü itiraf etmektedir. Avrupaî yaşama olan tutkusu her zaman geri planda kalmasına neden olur. Cehaletin vermiş olduğu bilgisizlikle şarlatanlık yaparak, çevresindekileri de etkisi altına alır. Bu karakter, doğu geleneğiyle yetiştiği halde, kendini alafranga düşkün oluştan alı koyamaz. O, tutku ve cahilsizliği sebebiyle romanda dar görüşlü biri olarak yerini devamlı korur. Eserde olaylar zincirleme bir şekilde ilerlerken eğitim alanında ise, her zaman geride kaldığı görülür. Batı eğitimi aldıktan sonra aile değişime uğramak yerine daha yıpranır. Kurum hem ahlaki değerlerini kaybeder hem de bilgisizliğin içinde sıkışıp kalır. Böylelikle Meftun Bey, kendi değerlerini sorgulamadan olduğu gibi kabul eder.

Bu karakterin etkisi altına giren aile fertleri, Batı yaşama uygun davranır. Alafrangalık merakına kapılan Mahir'in Fransızca şarkılar söylediği görülür. Aynı zamanda Meftun, tarafından Fransızca konuşması için zorlanan Lebibe kendi içinde çatışmaya uğrar. Onun, tamamen yozlaşan alafrangalığından rahatsız olur. Eğitime zorlayıcı bir tutumla yaklaşmanın öğrenme açısından olumlu süreci olmaz. Romanda yanlış batılılaşmanın teması eğitim kavramı etrafında ele alınır. İki farklı zihniyetteki kurumlar karşı karşıya getirilerek aralarında çatışma yaşanır. Meftun Bey'in ailesinde alafranga, Kasım Efendi'nin ailesinde ise, alaturka eğitim gerçekleşir. Bu eğitimi alan iki farklı kurum düşüncede karışıklık yaşar.

Kasım Efendi, çocuklarını geleneksel eğitim anlayışı etrafında eğitir. Dışa kapalı bir eğitim içinde yetiştirilen çocuklar, bilgisiz ve cahil kalacaklardır. Böylelikle toplumdaki değerlerini yitirirler. Aile içindeki ataerkil kişinin baskısı sonucu değersizleşen bu kurumun temel sorunu eğitimsizliktir. Çocukların kişisel beğenileri ve tercihleri hakkında daima söz sahibi olan Kasım Efendi, ailesi tarafından bir türlü sevilmemiştir. Onun, tutumlu tavırları ve eğitime olan dar görüşü çevresindekilere de zarar vermiştir. Alaturka eğitim etrafında yetiştirilen Kasım Efendi'nin kızı olan Edibe, eserde dikkat çeker. Babasının baskısı sonucu cahil kalarak, kadınlığı görmezden gelinen bu kız kendini değersiz hissederek.

Eğitim, alanında kendini hiçbir şekilde yetiştiremez. Böyle bir aile yapısı içinde geleneksel bir eğitim alan Edibe, dış görünüşüne de bunları yansıtır. Bu kurum içinde büyüyen çocuklar topluma bilgi açısından bir katkı sağlayamaz. Evlilik sonucunda kişilerin dünyaya getirdiği çocuklar çevrenin etkisiyle yozlaşmaya uğrar. Bununla beraber eğitime geniş açıdan bakamadıkları ve yerlerinde saydıkları görülür. Karakterler, cahilliğin ve cehaletin dışa vuruşunu temsil etmektedir. Bu bilgisizliğin getirdiği sonuçlar aile, evlilik ve eğitim alanını önemli ölçüde etkiler. Çünkü, eğitime gereken önem verilmezse toplumda gelişip kalkınamaz.

Meftun, atıp tutmaktan kendini eğitilmiş ve batının bütün görgülerini görmüş biri olarak, tasvir etmekten ileri gidemez. Böylelikle eserde budala ve cahil bir karakter olarak karşımıza çıkar. O, ailesine düzgün bir batı eğitimi hiçbir şekilde veremez. Eğitim alanında anlattığı bütün bilgiler, saçma ve tutarsızdır. Bu hatalı bilgilerle çevresindekilere hava atmak, yine bu karakterin yapabileceği bir “şarlatanlık”tır. Bu yüzden onun söylediklerine güvenmek, ne dediğini anlamak pek mümkün olmaz. Bu konuyla ilgili Gürpınar, şu görüşü ileri sürer:

“Fikren hoppa... Malûmat, derme çatma, dirayet gayrı mevhu, zoraki, hep (Savoir-Vivre) den çalınma... Tavırlar, vaz'lar hep mukallidane, hep sahte, soğuk...” (s. 59)

Meftun Bey, kimseye bağıllığı olmayan şımarık ve ukala bir tiptir. Herkese doğruluğu kabul edilmeyen bilgilerle dersler vererek, kişilerin öğrenimini zedeler. Topluma eğitim alanında doğru bilgiler sunamayarak, onları gülünç duruma düşürür. Romanındaki karakterlerin eğitimsiz olmasının asıl sebebi Meftun Bey’dir. Hepsini kendisiyle birlikte yozlaştırır.

2.2.2. Ticaret, İş, Kazanç ve Ekonomik Konular

Meftun, babasının ölümünden sonra, amcası tarafından Paris’e gönderilmiş, ancak okumak yerine eğlence hayatını seçmiş bir gençtir. Onun, elinde bir diploması yoktur. Bu yüzden, Avrupa yaşamdan hiçbir bilgisi olmadan dönen Meftun Bey, maddi açıdan sıkıntılar yaşamaya başlar. İstanbul’a dönüşünde Erenköyü’nde bir köşkte oturan aile fertlerinin yanına gider. Bu köşkte yaşayan hizmetçilere dahi batı hayatıyla ilgili dersler verir. Maddi sıkıntısını giderebilmek için tek hedef olarak gördüğü Kasım Efendi’nin servetidir. O, birkaç köşk ileride oturan Kazım Efendi’nin oğlu Mahir’i ve kızı Edibe’yi gözüne kestirir. Bütün hayallerini bu plan üzerine kurar. Böylelikle, zengin alafranga yaşamına özenen bir genç ailesini de ekonomik açıdan zarar uğratacaktır. Bu yüzden gelirlerini karşılayacak imkânları kalmayan aile, kendi içinde tartışmalar yaşamaya başlar.

Bütün herkese kendisine piyango çıktığının ve çok zengin bir genç olduğunun yalanını atıp tutar. Bu yüzden “o zamana kadar züppe, terelelli, tatlı su marsuvanı, Panoyata” gibi isimlerle andığı Meftun’a karşı tavrı aniden değişir. Kasım Efendi’yi kızıyla evlenmek için ikna etmeye çalışır. Bunu yaparken kendisini milliyetçi ve geleneklerine bağlı bir insan gibi göstermeye çalışması, kurnazlığın ve riyakârlığın başka bir yanıdır. Onu safça dinleyerek yalanlarına inan bu zavallı adam ekonomik açıdan güçlü bir kaynaktır. Meftun Bey, komşuları olan Kasım Efendi’yi çok sevdiğini, onun mükemmel bir “burjuva” olduğunu söyleyerek övgülerde bulunur. Ancak, bu kelimeyi “borcu var” şeklinde anlayan bu adam kimseye borcu olmadığına dair yemin eder. Kendisinin cimri biri olduğunu ve malvarlığını yiyemeden felç geçirdiğini bilmekteyiz. Ekonomik kazanç, zenginlik düşkünü olan Meftun, Kasım Efendi’yi kandırmak ve göz boyamak için şu sözleri dile getirir:

“Sermayelerimizi artık başka türlü kullanmalıyız. Burada ticaret ve her şey henüz bâkirdir. Kazanılacak ne milyonlar var, ne için ağzımızı açıp duralım? Allah bize de güç, kuvvet, beyin, iz’ân vermiş, bunları iyi, güzel kullanalım. Benim malûmat ve dirayetim sizin servetinizle birleşirse ne kârlar; ne ticaretler, ne harikalar husule gelmez.” (s. 311)

Eserde iş yerleri olarak geçen Kanzuk Eczanesi, Lebibe ve Rabia'nın hamile kaldıktan sonra, bunu önlemek adına gidip ilaç aldıkları yerdir. Gayri meşru ilişkiler yaşayarak, çocuk sahibi olan kadınların bu iş yerine maddi açıdan destek sağladıkları görülür. Böylelikle, karşılıklı sevgiye dayanmayan ilişkiler Kanzuk Eczanesiyle birlikte gizlenmeye çalışılmıştır. Her ne kadar saklanmış olsa da bir neticeye ulaşılmaz. Çünkü, gerçekler aile fertleri içinde ortaya çıkar.

Bu eczaneden aldıkları ilaçları yazan Doktor Madam Moralye'nin Muayenehanesi Beyoğlu'ndaki işyeridir. Şehrin tanınmış ebelerinden olan bir kadın doktordur. Lebibe ve Rabia'nın hamileliklerine çare olmak için onlara yardımcı olur. Hüseyin Rahmi Gürpınar, eserde bu eczaneyi ve doktoru şu şekilde tanıtır:

“Kanzuk İngiliz eczanesi Beyoğlunda maruf bir dükkân... Eczacı reçetenin mürettibi olan doktorun ismini okur okumaz, tepemden aşağıya bir kazan kaynar su boşaltıldı zannettim. Bu imza Madam Moralye idi. Bu ismin şehrimizde tanınmış maruf ebelerden bir kadına ait olduğunu biliyordum.” (s. 235-237)

Beyoğlu'nda Mösyö Makferlan ve Madam Şehim'in başkanlığında Şark Akademisi kurulur. Meftun Bey, kardeşleri Raci ve Lebibe'yi derneğe üye yapar. Burada asıl amaç; Doğu-Batı insanının hayata bakış farklılıklarını ortaya çıkarmaktır. Bu nedenle Madam Şehim konuşmasında Türk kadınını değerlendirerek, kadın hakları üzerinde durur. Aile de çocukların doğumuyla birlikte kurumun giderek kalabalıklaşması, köşkte maddi açıdan geçim zorluklarının yaşanmasına neden olur. Eli cömert olan Mahir'in, kalemdeki maaşı evdeki harcamaları karşılamıyordu. Bütün idare derdi Meftun Bey'in başındaydı. Bunun üzerine zenginlik düşkünü olan Meftun, Eniştesi Mahir'den babasının senetlerini ve mührünü çalmasını ister. Ancak, bu teklifi reddetmesi üzerine Meftun Bey, ona şunları anlatır:

“Saf adamlar bir takım hilekârları zengin etmek için çalışıyorlar. Şimdi bak dikkat et. Mesela bir bankada en ağır işleri hamal görür. En çok parayı ‘direktör’ alır. Sen asıl hırsız ceplerinde ıskarpela ve çalık benizle yarı aç yarı tok dolaşan zavallılar zannetme. İnsanlığı soyan sarıkın büyüğü işte o milyonerdir.” (s. 393-395)

2.2.3. İstanbul ve Çevresi, Mekân Kullanımı, Gündelik Hayat

Hüseyin Rahmi Gürpınar, romanda mekân kullanımına detaylı bir şekilde yer vermiştir. Eserlerinde gündelik hayattan sıkça örneklerle yer verir. Geleneksel mahalleyi meydana getiren fiziki birimler olan; Eczane, konak, okul gibi mekânların yanında, mahallenin temel karakterlerini oluşturan kişilerin sosyal hayatın gereğinden olan, komşuluk ilişkileri, dedikodu, yardımlaşma ve dayanışma gibi olguları eserinde işlemiştir. Mahallenin en önemli fiziki unsurlarından ve ailenin en mahrem yaşam alanı olan ev, Türk geleneğinde zengin bir yapıya sahiptir.

Yazar, herhangi bir evi bazen dış mekân olarak ele almakta, bazen de dış mekân olarak kullanmakta ve bir roman karakteri haline getirmektedir. Eserdeki mekânlar itibariyle, mahalleri ele alırken yazar dış mekân tasvirlerine devam eder. Bununla birlikte; Hüseyin Rahmi'nin ev tasvirleri üç temel eksenle ele alınır. Bunlar konak, apartman dairesi ve müstakil evlerdir. Yazarın yaşadığı dönem Osmanlı'nın yıllarına dayanmaktaydı. Konak hayatı çok yaygın olduğu için her romanda konak hayatından ve fiziki yapılarından söz edilmektedir. Bunun en iyi örneği olarak Şipsevdi eserini söylemek mümkündür.

Apartman daireleri ise, modernizmin temsilcisidirler. Bunlar şehir yaşamlarında etkilerini gösterirler. Burada oturan karakterler; eğlence hayatına düşkün ve cemiyet yaşamlarının önde gelen isimleridir. Asıl dikkat çekici nokta konak yaşamıdır. Çünkü, konak hayatı Doğu kültürünün ürünü olarak ortaya çıkarılmıştır. Böylelikle entelektüel bir kimlik kazanmıştır. Romanda olay örgüsünü oluşturan en önemli durumların geçtiği mekân, Meftun Bey'in Erenköy'ündeki köşküdür. Burası alafranga yaşamı devamlı olarak sürmek isteyen karakterin yeridir. Köşk Meftun Bey'in yaşam zihniyetine uygun bir şekilde değiştirilerek dekor edilir.

Avrupaî ve alafranga hayat tarzı benimsenmiştir. Bu bakımdan evin içi de zamanla değişime uğrayacak, tüm aile bireyleri bu yaşama ayak uydurmaya çalışacaktır. Konakta devrin Osmanlı-Türk evinde bulunmayacak biblolar ve batı sanatını yansıtan modern tablolar dikkat çekmektedir. Kasım Efendi, kızı Edibe'nin Meftun Bey'le evlenmesine izin vermesini bildirmesi ve anlaşma sağlamak istemesi üzerine konağa gitmiştir. Bu karakter, köşk'ü kendi gözünden şu cümlelerle anlatmıştır:

“Kapının sağ cihetindeki köşeye dereye yıkanan çırılçıplak bir nenfbir su perisi levhası asılmıştı. Sanki güzel bir kızı soymuşlar soğana çevirmişler de şuraya çerçevenin içine oturtmuşlar. Canlıdan hiç farkı yok. Hemen Hemen dudakları kıpırdayacak, lâkırdı söyleyiverecek zannediyorum.

Sonra ihtiyarın gözleri bu uryan kız tasvirinde müphem bir nokta araştırdı. Nazarını resmin çukurlaşan gölgeli bir tarafına sevke uğraştı. Onun aradığı mahalli ressam ayrıca bir nilüfer çiçeğiyle setretmişti. Ressamın bu ehli perdeliğini keşfedince ihtiyar, yine sırtarak: Oraya şu çiçek tesadüf etmez imiş alimallah insanın abdesti bozulacakmış. Çünkü kâfirler yaptıkları şeyleri tıpkı tıpkısına benzetiyorlar dedi.” (s.306)

Görüldüğü üzere; Kasım Efendi'nin köşkü kendi zihniyet dünyasını yansıtmaktadır. Gündelik yaşamını da yine bu dar düşünce yapısı içinde yaşamıştır. Geleneksel bir aile içinde yetişen bireylerde ise, yine bu izlere rastlamak oldukça mümkündür. Batılılaşmayı sadece dış görünüşle sınırlı kılan Meftun Bey, Annesi Lütfü Hanım ve Teyzesi Vesile Hanıma da bunu aşılamıştır. Bu iki kadın karakter, romanda Kasım Efendi'nin konağına batılılaşma fikrinden kendini soyutlayamamış bir şekilde gittikleri görülür. Yerleşik hayata geçmeyle birlikte, toprağın işlenmesi insan gücünün kullanılması ve günlük hayat içerisinde kişilerin birbirleriyle olan ilişkileri de değişmiştir. Bu bakımdan hayat yaşamlarının da değişimini görmek mümkündür.

Ev ve eşya arasındaki ilişki, evin bir hayat tarzını yansıtmasında önemlidir. Çünkü, ev bir yönüyle eşyalarıyla vardır. İnsanların en değerli yaşam alanı oldukları için evler ve içindeki eşyalar onların yaşam standardını ortaya koymaktadır. Özellikle, Tazminat döneminde Batıyla çok yakın olunmuş ve modernleşmek bir anlamda Batılılaşmak olarak algılanmıştır. Burada, kılık kıyafetten ve evde kullanılan eşyalara kadar bir Batı özentisi oluşmuştur. Bu bağlamda, kullanılan eşyalarla insanlar özleşmişlerdir. Ayrıca, bu durumu üstünlük belirtisi olarak kullanmışlardır. Romanda göze çarpan diğer unsur konaklardır. Komşuluk ilişkisi önemlidir. Mahremlik ön planda tutulmuştur.

Yönetimsel açıdan konaklar gözde bir yer olmuştur. Konaklarda çalışanların yanı sıra, konağın nimetlerinden faydalanmak isteyen halk tarafından da önemli bir mekândır. Toplumsal sorunlar birinci derecede konu olmuştur. Özellikle, Osmanlı toplumunu kurtarıcı olarak görülen Batılılaşma hareketi, yanlış alafranga ve onun yansımaları yazarımız tarafından işlenmiştir. Evdeki değişme ve mahalle hayatındaki değişim algısı, romandaki mekânın yansıması olarak gerçekçi bir anlatımla eserlerde yerini almıştır. Dolayısıyla mekânlar toplumsal sürecin yansıması olarak medeniyet aktarıcısı bir yol üstlenirler.

Romanda geçen yerler; İstanbul, Beyoğlu, Şişli olarak gösterilir. Bununla birlikte, Bahçe, kulübe, köşk, odalar, evler mekân olarak seçilmiş ve karakterler bunlar üzerinden detaylı anlatılmıştır. Bununla birlikte, Meftun Bey'in Kasım Efendi hakkında bilgi edinmek için onu izlediği yol güzergâhı olarak şu yerler romanda geçmektedir. Bunlar; Feneryolu, Balıkpazarı, Mısırçarşısı Sirkeci, Beyazıt, Bahçekapısı, Kapalıçarşı, Göztepe, Haydarpaşa gibi semt ve bölgelerin adları romanda tasvir edilmektedir.

Yazar, şıpsıvdi eserinin başında Aksaray Caddesi'nin tramvay durağının uzunca detaylı bir şekilde tasvirini yapar. Yanlış alafrangalığı ele alırken, Osmanlı ülkesinin geri kalmışlığını mekân tasviriyle de vurgulamak ister. Aksaray tramvay durağını anlatırken, Batı'nın temsil ettiği gelişmişlik, modernlik değerleri vurgular. Buradaki bakımsız, özensiz durumlarıyla birlikte mekânla özdeşleşen insanların hallerini Doğu'ya ait bir tablo eşliğinde sunar. Böylelikle yazar, okurun zihninde Doğu-Batı düşüncesini etkili bir şekilde canlandırmasına katkı sağlar. Aslında Hüseyin Rahmi, Batı karşısında Doğu dünyasının perişan halini somut bir halde örneklerle anlatır. Bunun en güzel örneğini, Meftun Bey ve Kasım Efendi karakterleriyle bağdaştırır.

Mekâna yüklenen anlam ve mekânın işlenişindeki yazardan yazara farklılık gösterir. Yazar, Meftun Bey'in köşkündeki kişilere ait pek çok odaların tasvirini yapmıştır. Romanlarda mekân türlerini belirten açık, kapalı, dar, geniş, özel gibi adlandırmalar kullanılmaktadır. Kapalı mekânlar ev, oda gibi kapsayıcı alanlardır. Bu odalardan birinin betimlemesi olarak da Zarafet'in odası geçmektedir. Bu yerde yapılan gizlice çocuk düşürme eyleminin yanlışlığı gözler önüne serilerek Hüseyin Rahmi Gürpınar, tarafından şu cümlelerle tasviri yapılır:

“Odanın içi alan taran, yüksek ökçeleri çarpılmış, tarazlanmış, pembe atlas terlikler birer tarafa fırlatılmış, kırmızı pelüş hırka bir köşede buruşmuş yatıyor. Orada, burada kanla mülemma hırka eskisi, havlı, bez parçaları.. kirli mendiller.. Duvarda asılı eteklikler, entariler, bunların arasında yemiş hevenkleri, çerçeveler üzerinde sabun kalıpları, orta yerde, devrilmiş boş bir testi. Bir hamam taşı bir kenarda üzerinde ufak bir bakır güğüm duran kapaklı saç mangal.. Duvarın önünde her zaman Zarafete tuvalet masası hizmetini gören yerde birçok bardak kâse kalabalığı...” (s.347)

2.2.4. Giyim-Kuşam

Meftun Bey, giyim-kuşam konusunda kendisini ailesinden ayrı tutar. Onun için şık olmak asilliğin bir göstergesidir. Alafranga bir hayat sürdürmesi, onun lisanında ve görselliğinde değişeceğinin bir resmidir. Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın bu eserde, alay konusu olan alafranga tipleri başarıyla canlandığını görmekteyiz. Özellikle, Şıpsıvdi romanın ana kahramanı olan Meftun Bey, Paris'e giderek tam bir alafranga olarak İstanbul'a döner. O, kalabalık aile çevresine, yaşlı ninesinden hizmetçi kadınlara kadar herkese görgü, giyim-kuşam dersleri verir.

Bu eğitimden en çok yararlanıp, kendini alafranga giyim tarzına alıştıran kızkardeşi Lebibe'dir. Meftun Bey, ev halkının düşünce yapısını değiştirerek bozmaya çalışır. Kendisinden, giyim-kuşam dersleri alan genç kızların da bunu cinsi serbestlik manasında anladıkları ve üzerinde hiç düşünmeden uyguladıkları görülür. Böylelikle, aile içindeki kişilerin bu kurallara karşı koymak gibi bir endişeleri yoktur. Amcasının ölümüyle İstanbul'a dönmek zorunda kalan Meftun, ailesini modernleştirmek için çalışmalara başlar.

Eserde, Paris'in en sefil yerlerinde kendince Batılılaşmanın, alafrangalığın kurallarını öğrenen Meftun Bey, “şarlatan” olarak vasıflandırılır. Öncelikle, kızkardeşi Lebibe'nin Mâhir'i elde edebilmesi için onu alafranga genç bir kız olarak yetiştirmeye başlar. Bu eğitim sırasında en çok kızkardeşinin kıyafetleri üzerinde durur. Meftun Bey, güzellik kavramını insanın içinde değil, dış görüntüsünde hayranlık uyandırmasına bağlar.

Bir kadın, görüntüsüyle toplumdan beğeni alabiliyorsa çekicidir. Sade, gösterişsiz olan giyim-kuşam şekillerinde çirkinlik esastır. Şık giyimli kişiler, her erkeği etkileyebilecek güce sahiptir. Bütün kadınları bu şekilde değerlendiren Meftun Bey için, için şık olmak dış görünüşle ilintilidir. Giyinmek, gezinmek ve sevilme hususlarında eğitim vermek kendisinin önde gelen işlerindendir. O, bunun ancak batılılaşmayla mümkün olacağını söyler. Giyim-kuşam konusunda Lebibe'ye önemli dersler ve taktikler vererek kendisini baştan çıkartır. Zengin bir avcı arayan Meftun, nihayet Mahir'e kızkardeşini beğendirir. Bu bakımdan, Meftun Bey'in Lebibe hakkında alaycı tavırlarla eserde söylediği şu sözler, hayli dikkat çekicidir:

“Ben kıza zerafet, nezaket meşketmeyeydim. O kendini böyle çarçabuk beğendirebilir miydi? O çapaçulluğuyla onu zor severlerdi. Keramet kızda değil yine bende... Ben Lebibe'ye ders vereli daha ne oldu? Kız dersten feyiz aldığını gösterdi.” (s.126)

Görüldüğü üzere; Meftun Bey, genç kızları avcı olarak yetiştirir. Bir erkeğin gönlünü kazanabilmenin tek yolunu gösterişli olmakla bağdaştırır. Geleneksel aile yapısını değiştirmeye çalışır. Kişileri dar kalıplı düşüncelerinden ötürü önyargılarla devamlı sorgular. O, kendisini giyim-kuşamıyla tam bir beyefendi olarak nitelendirir. Paris'teki terzisinden getirdiği zarif elbisesi, ipek çorapları, parlak ayakkabıları ve gösterişli gözlüğüyle etrafa ışık saçtığını düşünür. Kadınların şık olması gerektiğini devamlı savunan Meftun, Annesi Lutfiye Hanım'ı da bu kurulların içine çeker.

Lütfiye Hanım, boncuklu hırkalar ve süslü, ipekli elbiseler giyerek, yüz makyajına da önem vermeye başlar. Artık, oğlunun sözlerine uyması, alafranga bir hayat yaşadığının göstergesidir. Eserde Meftun Bey, Lebebi'nin giyim-kuşamındaki çirkinliği değiştirebilmek için kız kardeşinin kıyafetleri üzerinde durur:

“Bir genç kızın sabah elbisesi, bir genç kızın öğle elbisesi, bir genç kızın akşam elbisesi, bir genç kızın sofra elbisesi, bir genç kızın misafirlik elbisesi, bir genç kızın sokak elbisesi nâmlarıyla Lebibe'ye beş on kat elbise yaptırttı. Bunların Savoir-vivre'ye tatbiken giyilmek ve çıkarılmak zamanlarını tâyin ve talim etti.” (s. 83)

Meftun Bey, kadınların giyim-kuşamıyla kendilerinde yaptıkları şık değişikliklerin erkekler tarafından daima ilgiyle karşılanacağını ileri sürer. Böylelikle, kadınların gösterişli dik duruşlarının nedenini batılılaşmayla mümkün kılar. Geleneksel bir ailenin içinde yetişen her birey onun gözünde cahil ve kör kimselerdir. Bu konuda kendisine asla söz söyletmeyen Meftun, giyiniş ve üslubuyla eserde karşımıza bir şık olarak çıkmaktadır. Ancak, mal varlığı nedeniyle evlilik yapacağı kişi olan Edibe bu şıklığın tam tersi bir karakterdir.

Bu tip, onun dünyasında dış görünüşüyle bir erkeği kendinden soğutacak kadar çirkindir. Bütünüyle geleneksel değerler kendisinde oldukça mevcuttur. Edibe, bir erkeğin gönlüne nasıl gireceğini dahi bilmeyen yönüyle Meftun'u devamlı kendinden uzaklaştırır. Edibe, babasının baskısı sonucu kadınlık özelliklerini ihmal eden bir yaşamı tercih ederek “kaderci” bir yaklaşım sergiler. Kadını değersizleştiren Meftun Bey, Edibe'nin dış görüşünü şu şekilde tanıtır:

“Edibe hanım tamahkâr bir pederin hususi nazariyesi, garip terbiyesi altında yetişmiş bir acibedir. Yiyişi, içişi, giyinişi bütün hayat tarzı İstanbul kızlarından hiç birine benzemez. Edibe giyinme, süslenme, gibi kadınlara has olan arzulardan pek uzak olduktan başka körlük, kanburluk, topallık; çolaklık nev'inden bir maluliyetle doğmadığına pek müteessifti.” (s. 166)

O'nun, Meftun Bey'in alafrangalık merakı karşısında tamamen bakımsız ve pejmürde bir hal takındığı görülür. Babasının evinde geleneksel bir terbiye alan Edibe, Meftun Bey'le evlendikten sonra çatışma yaşar. Bu karakter, kadını fiziksel durumuyla değersiz kılarak, dış görünüşüyle yargılamıştır.

Böylelikle, sağlıklı bir aile birliği kurmak söz konusu değildir. Ancak, alafranga düşkün olan gösterişli kadın tasviri Meftun Bey'in aklında Madam Makferlandır. Bu kadın batı yaşamının temsilcilerinden biridir. Giyim-kuşam konusunda çok şık bir tarzı olup, bütün erkekleri peşinden koşturacak kadar alımlı bir dik duruşa sahiptir. Meftun Bey, için vazgeçilmez bir kadın tipidir. Böylelikle, kadınları yine dış görünüşüyle güzellik kavramı adı altında değerlendirir. Kardeşi Raci, Meftun Bey'in alafranga rezaletlerine karşı aile bireylerinin sesi durumundadır. Bu karakterin kendine özgü giyinişi ve tavırlarıyla ilgili Önder Göçgün şu yorumu yapar:

“Bu şekildeki külhanbeyi tavırlarıyla O; romanda, “alafrangalık” uğruna teşekkül eden gerilimi, okuyucu nazarında rahatlatan bir unsur ve -tâbir câizse- bir nevi ‘boşalma-discharge’ vasıtası olur.”¹⁵

2.3. Kahramanlar Eksenindeki Temalar

Hüseyin Rahmi Gürpınar, Şıvsevdi romanını kaleme alırken şahıs kadrosunu büyük bir özveriyle oluşturmuştur. O, bütün devirleri görüp bunları tek tek incelemiştir. Böylelikle, toplumun başlıca sorunlarını eserlerinde kahramanlar üzerinden konu alarak ortaya çıkarmıştır. Yazarın kendine has bir tip yaratma usulü vardır. Bu nedenle, eserlerinde belirli zihniyet ve davranışları temsil eden karakterleri ortaya koyma gayesi gütmüştür. Kahramanlarını asil tipler üzerinden topluma sunan yazarımız dikkat çekici temalarla bunu desteklemektedir. Bu şahısların özellikle temalara yön verme gibi önemli görevleri vardır. Hüseyin Rahmi'nin yarattığı tipler taşıdıkları özelliklerinden dolayı hemen tanınır.

Yazar, karakter yaratma konusunda oldukça zengindir. Bu tipler dönemin tam bir panoramasını çizmektedir. Kendisi eserlerinde karakterlerini dönemin tüm gerçekliğini esas alarak en ince ayrıntısına kadar anlatır. Bu yüzden, dönemin her türlü sosyal katmanlarına ait kahramanlarını hem kendi içlerindeki yaşantıyla hem de sosyal tabakaların birbirleriyle olan ilişkileriyle sınıflandırır. Çalışmamızın bu bölümünde de, vazifesi olan tipleri dört başlık altında inceleyeceğiz.

¹⁵ Önder Göçgün, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanları ve Romanlarında Şahıslar Kadrosu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993, s. 160.

2.3.1. Yanlış Batılılaşma; Geleneksel Değerler ile Alafrangalık

Konakta “Coquin” isminde bir köpek vardır. Hüseyin Rahmi Gürpınar, bu önemli köpeği alafrangalığın göstergelerinden biri olarak romanın kadrosuna katar. Fransızca bir kelime olan “Coquin” yaramaz, haylaz anlamlarına gelir. Lebibe, Batı kültürünü benimsediği için köpekle Fransızca konuşur. Yazarımız, alafranga yaşam tarzını herkese diktatör gibi uygulatmaya çalışan Meftun Bey’i çirkin ve kendisini beğenmiş bir erkek olarak eserde tanıtır. Avrupaî yaşam tarzını taklit etmek, Osmanlı-Türk kültürüyle ilgili hiçbir unsuru beğenmemek, geleneksel değerleri bütünüyle reddetmek, konuşurken Fransızca kelime ve ifadeler kullanmak, şık görünebilmek amacıyla tek camlı gözlük takmak Meftun Bey’in özelliklerindendir.

O, Osmanlı tarzı yemek alışkanlıklarını hiçbir zaman beğenmez. “Alafrangalığın en önemli göstergelerinden birinin Batılı yemek adabını iyi öğrenmek olduğunu” sık sık söyler. Bununla beraber Meftun Bey, Lebibe ile Mâhir’in birbirlerine yazdıkları aşk dolu mektupları ele geçirir. Mâhir, yakalanma korkusunun verdiği gerginlikle ne yapacağını bilmeyen “zavallı” bir tip haline gelir. Bunun üzerine, onun bu ürkekliğini yenebilmesi için Lebibe’nin Meftun Bey hakkında söylediği sözler çok dikkat çekicidir:

“Ağabeyimden çekinmeyiniz. O gayet alafranga mizaçtır. Boter’e yaptırılmış bir kostüm, Berküi’ye ismarlanmış bir iskarpin, Pigmalyon’dan alınmış bir kravat onun nazarında bütün günahlarınızı affettirmeye kâfidir. Sizi o kıyafette görürse hemşiresinin gönlünü çalmış olduğunuza meyyus değil, memnun olur.” (s. 150)

Meftun Bey, Avrupaî yaşama olan tutkusu ve beğenisiyle toplumda ismi sıkça anılan ana karakterdir. Onun nazarında, herkesin alafranga kurallarını uygulaması gerekir. Ancak, modern görgü kurallarını yaşamına geçiren kişilerin mutlu olup doyuma ulaşacağını sanır. Bu istekle, aile içindekilere Batı adabları hakkında dersler vererek, onları eğitmeye başlar. O, bu durumdan ve halinden oldukça memnundur.

Geleneksel, bir yaşama tahammülü olmayan bu züppe karakter eserdeki eski kafalı kişilerin düşünce dünyasını değiştirir. Onlara akıl öğretmenliği yaparak, sıkı bir eğitim verir. Mösyö Makferlan ve eşi Madam Makferlan evlerinde "Şark Akademisi" adlı bir kurum açarlar. Bu yerde batılı olma dersleri verirler. Vakfın kadın başkanıysa Madam Şehim'dir. Kurumlarında bu kahramanlar, batılı yaşayış biçimleri ve Laiklik propagandası yapmaktadırlar.

Bu akademinin başında dikkat çeken kâtip karakter Mösyö Ömer'dir. O, yabancıların yanında “Lömer” olarak anılmak ister. Bu durumda, kendisi toplumunun değerlerine yabancı kalan, karmaşık alafranga bir tipi temsil etmektedir. Yanlış batılılaşmanın vardığı boyutu somutlaştırması bakımından ilgi çeker. Aynı zamanda, Mösyö Makferlan'ın ve eşinin İstanbul'da bulunma nedenleri, geleneksel aile yaşantısından olan her kesimi dönüştürerek, batılılaşma hayat biçimine uyarlamaktır. Bunun üzerine hem isimlerini topluma duyuracaklar, hem de bu işi ticarethaneye dönüştüreceklerdir.

Şipsevdi'de yanlış batılılaşma teması etrafında yozlaşma kavramının etkisi büyüktür. Bu durum, eserin bütününde Meftun Bey ile somutlaştırılır. O, kendi kültür ve medeniyetine tamamen sırt çeviren, ama Batıyı da gerektiği gibi tanıyamayan bir hovarda karakterdir. Hüseyin Rahmi Gürpınar, Meftun Bey'i romanda tanıtırken, onun kendi kültürüne ve toplumuna yabancılaşarak, ne denli yozlaştığını şu sözlerle ifade etmektedir.

“En ziyade rahatsızlığı: Mideden, sinirden, çarpıntıdan... Fikren Hoppa. Malûmat, derme çatma, dirayet gayrı mevhu, zoraki hep Savoir-Vivre'den çalınma. Tavırlar, vazlar hep mukallidane, hep sahte, soğuk... Ayıpladığı şeyler: Türkçe eser ve gazeteleri okuyanlar... İtiyatları: Söz arasında bahse münasebet alsın almasın Fransızca meseleler iradetmek. Bir muhasebede yorulup bıkınca ısıklı opera parçaları çalmak... Semti: Kışın Horhor, yazın Erenköyü, fakat akli Beyoğlunda...” (s. 59-60)

Görüldüğü üzere, Meftun Bey'in fiziki görünüşündeki gariplikler yozlaşmayı desteklemektedir. Onun tek gayesi, alafranga bir yaşam tarzını başta kendisi olmak üzere yakın çevresine benimsetmektir. Aile bireylerine batılılaşma eğitimi yozlaşmaya varıracak şekilde ayrıntısına kadar tatbik etmeye çalışırken, Kasım Efendi ise çocuklarını geleneksel eğitim anlayışı çerçevesinde eğitir. Bu iki zıt durum arasında çatışmaların yaşanılması kaçınılmaz olur.

Kasım Efendi, geleneksel yaşam tarzını benimsemiş, alafrangalıktan hiç hoşlanmayan bir adam olarak karşımıza çıkmaktadır. Paraya çok düşkün olan bu karakter, tıpkı Meftun gibi, evlilik kurumunu bir gelir kaynağı olarak görmektedir. Bu çerçevede, bir kez daha aile birliğinin gerçekleşmesinde maddi hesaplar yapılmasının olumsuz bir yaklaşım biçimi olarak sunulduğu görülmektedir. Bununla birlikte, geleneksel kültürü kendine kural olarak belirleyen Kasım Efendi, sınırlarından asla ödün vermez. Bu yüzden, Edibe'nin eğitimine öncülük eden bu karakter çevresiyle birlikte kendisini de çöküşe sürükler.

Meftun Bey, bu tutumun ve değerlerin tam tersi görüşü savunduğu için iki aile arasında çatışmalar yaşanır. Nitekim, Edibe alafranga yaşama alışkın olmadığından konakta kendini yalnız hisseder. Ancak, evdekilerin baskı altında olduğunu görünce, çaresiz Meftun Bey'in Batı yaşam tarzına alışmak zorunda kalır. Evdeki kişiler de Edibe gibi zamanla değişime uğrayarak, tamamen batılılaşmaya başlarlar. Bu durumdan memnun olan Meftun Bey, planlarını daha rahat bir şekilde uygulamaya başlar. Ailedeki herkese Batı eğitimi dersleri vermeye başlar. Bunların başında Rabia gelir. Bu karakterin suyu içme hareketlerine dahi karışan Meftun, şu dikkat çekici sözleri söyler:

“-Meftun, kız Rabia sana yazıklar olsun. Alafranga sofrada böyle mi su içeceksin? Evvelâ size şunu haber vereyim ki Frenkler sofrada su değil başka şeyler içerler. Mayilerin içiliş tarzları her birinin aynı olacağından biz şimdi bu tecrübe esnasında suyu likör, şampanya, bordo, borgony niyetine içebiliriz.

Bakınız Baron Staf sofrada içmeği nasıl tarif ediyor: İçmek istenildiği vakit öyle beş parmağınızı açarak bardağı kavrayıvermemeli. Parmaklar şöyle hafifçe nazikâne ayağından tutmalı bardağı sükûnetle ağır ağır kaldırmalı.” (s. 116)

Görüldüğü üzere, Meftun Bey, Rabia'nın suyu içme şekline kadar ona alafranga usuller öğretir. Böylece, onu Avrupalı yaşamın etkisi altına alır. Eserde, öne çıkartılan Rabia'nın batılılaşmayla birlikte ahlâki yönden zayıfladığını görmek mümkün olur. Bu yaşama zorla alıştırılan ev halkı, büyük bir yıkıma uğrayacaktır. Geleneksel değerlerin dışına çıkan ailenin çevresi de kendisiyle birlikte yozlaşarak kaybolup gider.

Böylece, öne çıkartılan en önemli hususlardan biri, alafranga gençlerin yetişmesinde ebeveynlere biçilen olumsuz roldür. Romanda bunun örneklerinden biri olarak simgelenen kişi Meftun Bey'in anneannesi Şekure Hanım'dır. Bu karakter, evde alafranga adına çıkarılan adetlere ancak on gün dişini sıkarak tahammül eder. Bununla birlikte, sadece torununun arkasından söylenmek ve atıp tutmakla yetinir.

Geleneksel değerlere dayalı bir hayat süren Şekure Hanım, Meftun Bey'in alafranga dersleri karşısında direnen ve mevcut halinden memnun olan birisidir. Bu duruma alıştırılmaya çalışan aile bu iki kültür arasında sıkışarak kalmıştır. Evdeki kişilerin Fransızca konuşmasını isteyen Meftun Bey, eğitime başlamıştır. Ancak, kendisine soru sorsalar bu dille ait pek bir bilgisi olmadığı anlaşılır.

Bu karakter, fikirce bile herkese ters düşerek, toplumda gülünç duruma düşmüştür. Bununla birlikte, dürüst olmayan, düzenbaz kişiler vicdanen gelişmemiş ve şahsiyet bakımından olgunlaşmamıştır. Onlar, aile ve çevrelerinden gerekli terbiyeyi almadıklarından, hayat yönlerini hatalı saptamış kişilerdir. Bunun en güzel örneği, eserde karşımıza çıkan Meftun Bey karakteridir. Alafranga, yaşama olan hevesi uğruna çevresindeki herkesin ahlâkını bozar. Çıkarları uğruna her türlü entrikayı çevirmekten çekinmeyen bu kişiler oldukça bencildirler.

Kasım Efendi'nin servetine konmak için yapmadığı hilekâr plan kalmamıştır. Kendisinin hatalı olmasına rağmen, herkes verecek bir cevabı mutlaka vardır. Onun isteklerini karşılayabilmek adına akıl devreye girer ve bunun için yeni planlar hazırlar. Böylelikle, Avrupai, zengin yaşama olan hayranlığını hiçbir zaman gizleyemez. Meftun Bey'in bu tutkusu, korkulacak bir şekilde saplantıya dönüşmüştür. Bu emelleri için çok fazla çaba gösterirken, bunlara ulaşamadığında büyük hayal kırıklığına uğrar. Ailede kişilerin ölümlerine sebep olurken, kendisinin yaşaması olağan hayatın akışına aykırı olduğundan toplumca yadırganır.

Bu eserde, adaletin hakkaniyet tartışısı Meftun Bey'e bir türlü isabet etmez. O, alafranga yaşam uğruna çevirdiği oyunları gayet başarılı oynamıştır. İki zıt değerleri karşı karşıya getiren, bu karakter züppe bir tip edasıyla topluma ün salmıştır. Yanlış batılılaşmanın sonucu ölümlerle biterken, geleneksel değerleri savunan kişilerin de akılda geriye gittikleri görülür. Alafranga yaşamına giren birinin bir daha bu illetten kurtulması mümkün değildir.

2.3.2. Gayrimüslimlerin ve Yabancıların Ele Alınışı

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın kahramanları arasında Rumlar önemli bir yer tutar. Çeşitli mesleklerin ve rollerin temsilcileri olan bu karakterlerin pek azı önemli tipler olarak görülür. Özellikle meyhanecilik, bahçıvanlık, garsonluk, hizmetçilik, biletçilik ve bakkal çıraklığı gibi mesleki rolleri sergilerler. Şimdi de, eserdeki Rumların görev aldıkları mesleki durumlarını inceleyelim.

Yazar eserde, yabancıların gündelik problemleri, aşkları, alafrangalığı, yanlış Batılılaşmayı, Beyoğlu ve çevresi, ahlâk algısı gibi meselelere değinerek, gayrimüslim çevreyi tema olarak kullanır. O, bu konularla birlikte, alafranga yaşamı temsil eden yabancıları ele alırken, toplumun ahlâki yapısını düşüncede ve davranışta irdeler.

Böylelikle, insanlar yabancı bireylerin etkisiyle çevresindekilerle çatışma yaşar. Bu yaşanan gerginlikler, kişilerde aile, evlilik, arkadaşlık gibi ilişkilerin bozulmasına da neden olur. Şıpsevdi’de şahıs kadrosunun önemli bir kısmını gayrimüslimler ve yabancılar oluşturur. Rum hizmetçilerin, zengin Türklerin konaklarında önemli roller aldıklarını görmekteyiz. Bu, sosyal statü içinde önemli görevler üstlenen Rumlar, değişik kahramanlar vasıtasıyla önem kazanmışlardır. Şıpsevdi adlı eserde karşımıza Meftun Bey’in hizmetçisi Eleni çıkar. O, bunun yanında fazla para kazanabilmek için sevgililer arasında mektup taşıyıcılığı da yapar.

Romanda Rum hizmetkârı olan Eleni, batılılaşma yaşamını ve alafrangalık mevzuatlarını kolayca benimseyerek uygular. Ancak, bu karakter konağın geleneksel değerlerine bağlı kalan Raci’ye gönlünü kaptırır. Onların aralarında yaşanan gizlice bir aşk hikâyesi vardır. Böylelikle Eleni, Raciyle evlilik dışı bir ilişki yaşar. Bu, iki zıt görüşlü karakterin birbirine olan sevgisi, aile içindeki kişilerin yıpranmasına yol açar. Eleni, Frenk kökenli olduğu için Fransızcası iyidir. Bu sebeple, Meftun Bey’in gözünde oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu karakterin, Meftun Bey’in gözünde nasıl bir resim çizdiği hakkında Hüseyin Rahmi Gürpınar, şu açıklamayı yapar:

“Şaban’dan, Zarafet Ablâ’dan sonra evin en mühim hizmetçilerinden biri de Matmazel Eleni’ydi. O, evvelce bir iki Frenk kapısında oturmuş olduğundan biraz Fransızca öğrenmiş, sofrâ tertibine ve sair alafranga hizmetlerine azıcık eli yatmıştı. Lakin bu öğrendikleri Meftunca pek makbul olmuyordu.” (s. 54)

Görüldüğü üzere; Meftun Bey, Rum hizmetkârını alafranga yaşama daha fazla alışması için zorlamıştır. Onu bu hayatın akışında bilgisi yetersiz zavallı bir hizmetkâr olarak görür. Meftun Bey, kendisine kahve getiren Eleni’ye görgü kurallarına uymadığına dair azarlayıcı eleştirilerde bulunur. Bu aşçılık işini yapan hizmetkârın, konak içindeki bütün entrikalardan haberi vardır.

O, bütün olayların içinde bir şekilde yer alır. Akli başında olan bu kız, evlilik dışı ilişki yaşayarak hamile kalan Rabia ve Zarafet’in çocuk düşürmelerine yardımcı olur. Bu yüzden, Eleni’ye konak içinde saygı duyulur. Ona verilen bu değer, köşkün içindeki olup bitenlerden haberdar olmasıyla ilgilidir. Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın eserlerinde, çeşitli roller üstlenen yabancılar vardır. Bunlar, o dönemde yaşayan batılı yerleşimciler hakkında bize olumlu, ya da olumsuz fikirler verirler.

Batılılaşmada, bu kahramanların aldığı roller alafranga yaşama ışık tutmaktadır. Şipsevdî romanında karşımıza çıkan yabancılar, Meftun Bey'le çeşitli biçimlerde ve rollerde ilişkiye girmiş kimselerdir. Bunlardan biri Madam Moralier'dir. Bu kadın, Beyoğlu'nun en merkezi yerinde ebelik yapmaktadır. Özellikle, gayr-i meşru çocukların doğurtulmasında etkili bir rolü vardır. Bu yüzden, çocuk düşürmek için roman kahramanları Lebibe ve Zarafet onun reçetelerini uygulurlar. Bu karakterin, isminden de anlaşılacağı üzere Fransız olduğu bilinir. Kendisi meşhur bir eczacı ve ebe olduğu için toplum tarafından saygı görür.

Eserde, gayrimüslim ve yabancıların ahlâk dışı sergiledikleri davranışlar, gayr-i meşru ilişkilerde görülür. Fransız asıllı olan Mösyö Makferlan, Meftun Bey'in alafranga yaşam sürdürmek için yaptığı planlarda çıkmaza girdiği zaman akıl danıştığı bir dostu olarak bilinir. Mösyö Makferlan, batılılaşmaya çalışan Türklere bu konuda yardım eder. Özellikle, Meftun Bey bir öğrenci edasıyla bu kahramanın sözlerini dikkatle dinler. Böylelikle, Kasım Efendi'nin kandırılmasında önemli rol oynar. Mösyö Makferlan, batılı Şehim ailesinin hanımı olan Madam Şehim ile çok serbest bir aşk ilişkisi yaşamaktadır. Bu yönüyle karakterler, geleneksel değerlerin tam zıttı bir hayat anlayışını temsil ederler. Hüseyin Rahmi Gürpınar, Mösyö Makferlan hakkında şu açıklamaları yapar:

“İsmin sahibi, Makferlan, denilen urubayı sırtından hiç çıkarmadığı, kış ve yaz hemen daima bununla gezdiği için bu isim zatına âlem olmuştu. Asıl adı Mösyö DorleDüfrey idi. Mösyö Makferlan (artist) meşrep bir zattır.

Uzunca saçları üzerinde daima başının bir tarafına çarpılan kenarı enli yumuşak şapkası, müsamahalı bir düğümle tutturulmuş boyunbağısı, gelişigüzel avare bir tarzdaki telbis tarzı kendinin akasını şairane ve sanatkârane tahayülâta kaptırmış fikir ve mesleği derbeder bir muhasin müştakı olduğunu gösterir. Yahut kendini görenlere her tavrıyla o zannı vermeye çalışır.” (s. 275)

Görüldüğü üzere, yazar alafranga yaşama özenen yabancıları topluma tanıtmıştır. Bu karakterler, giyiniş ve davranışlarıyla tam bir batı hayranı oldukları görülür. Evlilik dışı ilişkiler yaşamaları sevgiye olan güveni zedelemiştir. Eserde Makferlan ailesiyle birlikte karşımıza çıkan yabancı kahramanlardan birisi de Şehim Bey'dir. Fransız bir kadın olan Madam Şehim ile nasıl olduğu kesin olarak bilinmeyen bir şekilde evlidir. Bu karakter, bizlere Şipsevdî romanında şu cümlelerle tanıtılır:

“Şehim bey, Meftun gibi ne kese, ne de çehrece züğürt değil vakitli ve yakışıklıydı. Paris kadınları arasında ‘Bo garson’ sıytını iktibasa muvaffak olmuş, vücut, boy, bos, kaş, göz yerinde güzel bir delikanlıydı. Fransa’da Türklüğü tefennünü, malûmatının çeşitliği, fikrî tarakkiyatıyla değilse bile iri çapı, bedenlen kuvvet ve sarfıyatı ile güzel röprezente etmiş, Avrupa’ya gayrı resmi tahsil niyetiyle gitmiş fakat çift avdet eylemişti.” (s. 286)

Şehim Bey’in romandaki işlevi, Meftun Bey’in ilişki içerisinde bulunduğu ailelerin de kendisiyle aynı zihniyeti paylaştığını vurgulamaktır. Eserdeki yabancılar, Madam Makferlan, Mösyö Ömer, Şehim Bey, Madam Şehim gibi çeşitli karakterlerin paylaştıkları ve hayata geçirdikleri ana düşünce yanlış batılılaşmadır. Alafrangalık, yaşamla birlikte evlilik, aile birliği ve dostluk kavramları zarar görür.

2.3.3. Ahlaksızlık

Toplumda kadına değer ve saygı göstermeyen erkekler ahlaksızlık konusunun en güzel örnekleri olmuştur. Saygılı olmak iyi bir insanın taşıması gereken temel özelliklerden birisidir. İnsanın birlikte yaşamasındaki tüm değerlerin esası yine saygı kavramından geçmektedir. Karşımızdaki bireyi olduğu gibi kabul etmek ve onu düşündüğümüzü hissettirmek gerekir. Ancak, eserde bu değerleri yok sayarak kendi bencilliğine kurban giden karakter, Meftun Bey olarak gösterilir. O, ahlaksızlığın güzel sonuçlar getireceğine inanır. Düşünce yapısını bu temel üzerine odaklayarak aile içinde çalışmalara başlar. Herkesi bu bozuk yapı içinde yetiştirip, onlara sözde eğitici dersler verir.

Eserde, ahlaki bir evlilik anlayışıyla aile hayatı kurmak asla mümkün değildir. Burada yaşanan ilişkiler; ahlaksızlık, yobazlık, düşünce sisteminden hiçbir zaman kurtulamayan adaletsiz bir düzen olarak şekillenmiştir. Yasa dışı ilişkiler, yasak olmasına rağmen tek bir kişiye asla bağımlı kalamayan karakterler, ahlaksızlığın getirdiği büyük bir yıkımla kendilerini değersizleştirirler. Bununla birlikte, eğimini yarıda bırakarak zevk ve eğlence peşinde koşan kişilerin toplumda ahlaklı bir birey olmadıkları ortaya çıkar.

Meftun Bey, tam olarak bilgisizliğin, düşüncede ve duygularda ahlaksızlığın bozulmuş bir örneğidir. Bu yönüyle ahlaksızlığı, kadına verdiği değerlerle ortaya çıkarır. Onları toplumundan dışlayarak, kadın haklarını zedelemiş ve ihlal etmiştir. Böylelikle, kadınların özgürlüğü yalnızca aile içinde değil, tüm toplum önünde erkeklerin kontrolü altında olmaları sonucunda kısıtlanır. Özgürlüğünü kaybetmiş her birey kendinden uzaklaşır.

Toplumda kendisine bir yer edinemeyerek, dönüşüme uğrar. O, Edibe'nin özgürlüğünü elinden alarak, alafranga yaşama alışması için baskı yapar. Eşi tarafından çok kez aldatılan, küçük görülüp değersizleştirilen kadının zamanla kendini de ahlaksızlaştırdığı görülür. Meftun Bey, alafranga kadınlara karşı olan beğenisini fiziki görüşe bağlar. Bu nedenle, eserdeki erkek karakterlerin evli olmalarına rağmen yanlış ilişkiler yaşadığı görülür. Kadınların duygularıya oynayan bu maymun iştahlı erkeklerin ahlaki yönleri oldukça zayıftır. Alafranga yaşam uğruna yarı yolda bıraktıkları kişilerde zaman içinde değişime uğrar. Böylece, aile değerleri yok olurken, ahlaksızlık kaçınılmaz bir son olur. Alafranga yaşam düşkünü olan Madam Makferlan, ahlaki yönden çok zayıf bir karakter olarak eserde karşımıza çıkmaktadır.

O, evli bir kadın olmasına rağmen eşini çok kez aldatmıştır. Böyle bir hilekâr sevginin içinde saygının yaşaması mümkün değildir. Güzel bir hayat anlayışını maddiyat düşkünlüğüne, batılılaşmaya bağlı kılmıştır. Meftun Bey, bu kadına olan tutkusunu alafrangalık yaşam ile özdeşleştirir. Bu ahlâk değerleri yoksun olan kadını gözünde yüceltir. Böylelikle, ahlâkça düşmüş bir kadın önce kendi çevresinden başlayarak geniş bir kitleyi etkileyebilir. Bu kadınlar, güzel, çekici, doğu erkeğinin alışık olmadığı kadar rahat ve etkileyici, güzelliklerini çıkar amaçlı kullanmaktan çekinmeyen tipler olarak çizilmişlerdir. Onların çok iyi Fransızca konuşabiliyor olmaları, aldıkları eğitimden değil, Fransız kökenli oluşlarından gelmektedir. Ancak, modernleşmeyi sadece bu dili konuşup birkaç yeni alışkanlığı benimsemekten ibaret sanan insanlarımız için eşsiz birer kültür kaynak olarak görülmektedir. Bu bireylerin doğrudan almış oldukları nitelikli bir eğitimleri yoktur.

Bizim insanlarımızın onları görgülü ve eğitilmiş sanması cahilliğimizin bir göstergesidir. Kendimizi geliştirmeye, araştırmaya gereken önemi vermeyince, iyi niyetimizi kullanabileceklerdir. Bu kötü niyetli, düşük ahlâklı kişiler yüzünden rahatlıkla etkilendiğimiz değerlerimizden uzaklaşabileceğimiz gösterilmektedir. Bu ahlâki durumun altında ezilen Edibe, Lebibe, ve Rabia kadınlık hakları elinden alınmış olarak eşleri tarafından geri plana atılırlar. Bununla birlikte, konak içinde evli olmadan yaşanan kadın-erkek ilişkileri ahlâksızlığın en utanç verici örnekleri olmuştur. Yanlış batılılaşmanın getirdiği olumsuz davranışlar aile birliğinin yok olmasına sebep olmuştur. Bu eserde ele alınan kadınlar sadece ahlâki düşkünlükleri ile değil, çevre erkeklerinin onlara verdiği anlaşılmaz önemle de Türk toplumunu manevi uçurumlara sürüklemektedir. Erkek karakterler kadar alafranga yaşamın bozukluğuna özenen kadın tiplerinde yozlaştığını görmek mümkündür.

Ahlâkça düşmüş bu kadınlar, Gürpınar'ın zengin karakter yaratma gücü ile tüm diğer bireyler günlük yaşamın ve sosyal ilişkilerin tam içinden karşımıza çıkmaktadırlar. Bu yüzden, değerlerimize sahip çıkmazsak, kadınlarımızı eğitmezsek, yabancı kültürlerle özenip kendi kültürümüzü yok etmeyi batılılaşma sanmaya devam edersek varılacak noktayı topluma işaret etmektedirler. Hüseyin Rahmi Gürpınar, İyi yetişmiş yüksek değerlere sahip kadını, toplumsal gelişimin ön koşulu olarak görmesinden dolayı çok önemser. Ancak, yazarımız toplumda her türlü kadınları konu edinirken, kötü niyetli, fesat bireyleri de anlamaktan kaçınmamıştır. Eserde Azize Hanım, doğruluk dürüstlük maskesi adı altında her türlü fesatlığı yapan, bir karakterdir. Aşırı tutucu, yobaz denebilecek kadar geri kafalıdır.

O, Edibe'nin zavallı aklını hurafelerle doldurmakta ve cinli perili hikâyelerle aklını iyice karıştırmaktadır. Bu çerçevede, Edibe bu akıl hocasının sözünden hiç çıkmaz. Abartılmış alafrangalığa değil, yeniliğin her türüne karşı çıkmaktadır. Çatalla yemenin günah olduğuna, temiz güzel giyinmeyi hafiflik sayacak kadar sabit fikirlidir. Kendisi, tutacağına yeminler etse de dedikodu söz konusu olunca lafı içinde asla tutamaz. Azize Hanım, duyduğu sözleri zaman harcamadan ilk fırsatta Edibe'ye yetiştirir. O, Mahir hakkında duyduğu dedikoduları Edibe'ye kışkırtıcı şu sözlerle anlatmaktadır:

- “- Duydun mu? Kardeşin Mahir komşunun o kokona kılıklı kızına gönül vermiş.
- O şişman, o oynak, o açık kıza mı?
- Evet.. İşte ona. Birçok zamandan beridir al sevda, ver sevda imişler...” (s. 169)

Bu karakter, dilini hiçbir zaman tutamayarak aile birliğinin bozulmasına neden olur. Meftun Bey'in alafrangalık yaşamıyla ilgili Edibe'ye vereceği derslerden kendi de nasibini alır. Başta gelenekleri, terbiyeyi, namusu savunurken Azize Hanım gibi birinin geçirmiş olduğu bu değişim ilginçtir. Kasım Efendi'nin evine dönen ikili, Meftun'un kaçışından sonra iyice çığırdan çıkarak eve delikanlılar bile getirmeye başlamış, Kasım Efendi'nin felç geçirmesine sebep olmuşlardır. Raci ise bu değişimi elbette Meftun'a bağlamaktadır. Ancak, kadınların ahlâklarının bozulduğu ve dönüşüm geçirerek kötü davranışlar sergiledikleri görülür. Bütün bu olumsuzlukların tek sebebi olan Meftun Bey'i, yazarımız ahlâk yönünden şu cümlelerle anlatır:

“Raci'nin ağabey adını verdiği bu ahlâksız delinin gidişi ne gidişti! Ailede ne zenginlik, ne rahat hatta ne de namus hiçbir şey kalmadı. Azize, Edibe hanımlar gibi evliya sanılacak yaratılıştaki kadınlar bile Meftun'a dokunur dokunmaz azarak özlerini değiştiriyorlardı.” (s. 457)

2.3.4. Aldatma

Eserde mekân olarak oldukça adı geçen köşk, aldatmaların yaşandığı bir eğlence yerine döner. Saf sevgiyi yaşayamayan maymun iştahlı erkekler, kadınları gönül eğlencelerine kurban ederler. Aldatılan kadınların yaşadıkları Meftun Bey'in, sevgi hakkındaki tavrı; serbest bir aşkı yaşayıp, bir bayana bağlanmamak, yani “şıpsevdilik” yönündedir. Bu karakterin tabiatına en uygun olan halini, eserde Azize Hanım, şu cümlelerle ifade eder:

“Kızım onun ne sende gözü var ne Arapta... Böylelerine ‘Şıpsevdî’ derler. Şimdi sever, şimdi geçer. Otlakçı tabiatlı olurlar. Seni de sever, beni de, ötekini de, berikini de... Dur bakalım daha ne gördün? Bunlar öyle üç dört kadına kanaat etmezler. Bazı erkek kızım kadın oburu, sevda tosunu olur.” (s.356)

Görüldüğü üzere, iki insanın kurduğu ve yazılı olmasa da belirli kurallar içinde, değerler çerçevesinde yürüttüğü en önemli ilişki biçimlerinden birisi sevgililik ilişkisidir. Bu iki insan arasındaki bağ, temelde sevgi ilişkisi olması yönünden evlilikle sonuçlandırılır. Eserde; kadın-erkek ilişkilerinde aldatma, ihanet, kandırma gibi ahlaksız konulara değinilmiştir. Eşlerin sürekli birbirlerini aldatması, aralarındaki sadakatsizliği güçlendirir. Böylelikle, güvene dayalı ilişkilerden söz etmek imkânsız hale gelir.

Kadını değersizleştiren asıl karakter, karşımıza Meftun Bey olarak çıkar. Onun gözünde saf sevginin gerçekliği, tek bir bayanla hayatını geçirmemektir. Bu doğruluğa inanarak, çevresindekileri derin etkileyen ve düşüncede geri kalmış “hovarda” bir tiptir. Kendisinin kadınlara olan bu düşkünlüğü, ahlaksızlığın ve güvensizliğin bir neticesidir. Meftun Bey, aşka dair düşüncesini şu cümlelerle ifade eder:

“Bir insanın meşru karısı başka, böyle meşruiyet harici münasebet peyda ettiği kadınlar da yine başka... Dünyada bir kadınla nikâhlı karısıyla durmuş, oturmuş kaç erkek bulunabilir?” (s.405)

Kendisini, “ben” sevgisinin en yüksek merkezine yerleştiren Meftun Bey'in, bu durumu, aşkını günü birlik gönül eğlencesi şeklinde yaşadığının göstergesidir. O, Edibe ile evli olmasına rağmen, gününü gün etme ve tek bir eşe asla bağımlı kalmama peşindedir. Böylelikle, aile kurumuna ve karşılıklı sosyal ilişkilere zarar verir.

Eşler arasında temeli sağlam bir bağ kurulamadığı için saygı, sadakat önemini yitirir. Bu yüzden sevgi, zamanla değersizleşerek kişiler arasında yok olur. Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın romanlarında karşımıza çıkan evliliklerin belirgin niteliği, ilişkiyi sürdüren taraflardan birinin, ya da ikisinin birden eşini aldatması, yani zinadır. Eşlerden birinin veya her ikisinin ailesinin isteğine boyun eğerek yaptığı bu tür evlilikler, böylece Gürpınar'ın romanlarına konu olmuştur.

Bu eserde, Edibe'nin; ailesinin zoruyla Meftun Bey gibi çapkın, şıpsevdi bir genç ile evlendirilmesi gözler önüne serilir. Eşine sadık kalan erkeklere çok az rastlanır. Berna Moran, Gürpınar'ın romanlarındaki kadın-erkek ilişkilerini irdelerken; yazarın romanlarında aldatanları belirli bir sınıflandırma içinde değerlendirmenin güçlüğüne dikkat çekerek, şu görüşleri ileri sürer:

“Şıpsevdi’de aşk, şehvettir ve doyuma varıldığı zaman son bulur. Bundan ötürü de bütün çiftler birbirini aldatır. Şaban, Zarafet’i; Meftun, karısını; karısı onu; Bedri, Rabia’yı; Mösyö ve Madam Makferlan birbirlerini aldatırlar. Sofu Azize Hanım bile sonunda eve erkek alacak kadar cinsel duygularına yenik düşer. Mahir kısa sürede karısından bıkarak başka bir kadına tutulur. Romandaki aşk, ilişkiye giren gençlere de çevrelerindeki insanlara da felaket getirir.”¹⁶

Görüldüğü üzere, romandaki bütün karakterler, “aldatan” ve “aldatılan” grubuna dâhil edilmektedirler. Eşlerin, gayri meşru ilişkiler sonucunda hamile kalınca, çocuklarını düşürmek istemeleri, aile yıkımına neden olmuştur. Nitekim, Şıpsevdi’de, Lebibe ile Rabia başka birer erkekle gizlice gönül ilişkileri yaşamaktadırlar. Bu uygunsuz davranışlar, toplumun namus anlayışına aykırı kabul edildiği için, okurun gözünde bir ahlaksızlık duygusu uyandırır.

Eserde, Rabia’yı hamile bırakan Bedri de, evlilik konusunda Meftun gibi düşüncelere sahip bir çapkındır. Bu karakter, Rabia’yı karnında bir çocukla ortada bırakırken; kıza yazdığı bir mektupta, “her şey gibi sevginin de bir süre sonra tükeneceğini ve artık son bulduğunu, ilişkilerini zorla sürdürmeye kalkışmanın doğa yasalarına aykırı olduğunu” söyler. Bu mektubu okuyan Meftun Bey, Bedri’yi haklı bulur.

¹⁶ Berna Moran, “Şıpsevdi” Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1987, s.108.

Böylece, çapkın erkekler, gönül macerasına kurban ettikleri kadınları değersizleştirmiş olurlar. Evlenme vadiyle bir kızın hisleriyle oynayan bu tür maymun iştahlı erkekler, kadını her zaman ikinci plana atan “olumsuz” tiplerdir. Onlar için öncelik, kendi egoları ve arzularıdır. Çünkü, saf, temiz kızların namuslarını kirletip bırakmak, akıl ve mantık kurallarına aykırıdır. Böylelikle eserde; yozlaşmış ve düşüncede hep geri kalan şıpsevdiler, Meftun ve Bedri gibi halktan kopuk, güvenilmez, hovarda karakterlerin aracılığı ile okura iletilir.

Kadın tiplerin haklarını ve elde ettikleri yeni kazanımları savunması ile de, yazarın, çoğu kez kadın-erkek eşitsizliklerini vurgulamasını bu yönde kanıtladığını görmekteyiz. Gürpınar, sadakate ve güvene dayalı bir aşk, ya da evlilik ilişkisinin kurulabileceğine inanmaz, görünür. Doğa kanunları gereği aldatmak bir çeşit yazgıya dönüşür. Bu noktada, eserde aldatmanın kadın-erkek ilişkileriyle sınırlı olmadığını, cinsler arası yakınlaşmalardan doğan bu yapının, aslında insan ilişkilerinin bütün alanlarına yayıldığını söylemek mümkündür. Hüseyin Rahmi’nin dünyasında aldatmak fikri o kadar merkezidir ki, bütün ilişki düzlemlerine yayılmıştır.

Köşkteki gayri meşru ilişkiler, Şaban ve Zarafet arasında da yaşanmaktadır. Böylece, bu tür erkekler, kadını bir eşya ile özdeşleşmektedirler. Sonuçta, ahlaksız tutumlar, saygısızlık, güvensizlik kadın ilişkilerinde daha ön plana çıkmış olmaktadır. Bu çerçevede kadın-erkek eşitsizliğine değinen Gürpınar, erkek karakterlerin bozulmuş olan düşünce yapılarını, olumsuz yönlerini okuyucunun gözleri önüne serer. Nitekim, Şaban ağanın kadınlara olan bakış açılarındaki bozukluklar hakkında Gürpınar şunları söyler:

“Şaban ağaya gelince, bu emektar, bu çalışkan uşağın ilanı aşk ettiği ilk aşçı Zarafet değildi. Şaban evvela sevgisini beyan eder, muaşaka kızışınca aybaşlarında birkaç mecidiye ödünç istemekten dildadesini sızdırmağa girişirdi. Şaban’ın kadınlardan istifadesi, yalnız gönül eğlendirmek, para çekmekten ibaret değildi. O hanede en iyi karnı doyan, en nefis yemeklerle vücut besleyen Şabandı.” (s.53)

Şaban ağanın Zarafete karşı olan tutum ve davranışları, sadece kendi benliğini düşünmesine yönelik bir sevgi yaşadığının göstergesidir. Aslında, roman boyunca yaşanan bütün bu kadın-erkek arasındaki aldatmalar evlilik, aile ve sosyal ilişkiler açısından topluma da zarar verdiği görülür. Bunlar beraberinde, bireylerin sevgi denen en güzel duyguyu, bir şekilde harcadıkları görülür. Nitekim böyle olumsuz durumların sonu hüsrandır.

Bu bakımdan Gürpınar'ın kadın haklarını savunduğunu görmüş olmaktadır. Toplumda aldatılıp, değersizleştirilerek en alt seviyede yaşanan kadın ilişkilerinin temelinde ahlaksızlık vardır. Bu sorunlar asıl neticesi erkeklerin aşkı macera olarak görmesi ve kendi düzeyini, eğitimini, yaşamını kadınlardan üstün görmesidir. Yazar, bu düşünce yapısını da eser okurların düşünce dünyasında kırmak ister. Bu düşünceler zamanla iyileştirilerek toplumun hovarda ve çapkın erkekleri geri plana atılarak, ahlaksızlıklarıyla cehaletin içinde kaybolup giderler. Böylelikle kadınlar toplumda kalkınarak daha güçlü bir konuma ulaşırlar.

Eserde kadınları savunarak, onları kıymetlendiren ve erkek karakterleri ise; cahil, ahlaksızlıklarıyla geri plana atan Gürpınar'ın kadın-erkek eşitsizliğini vurguladığını, insan haklarını savunduğunu ve hatta “feminist” olduğunu anlamaktayız. Hüseyin Rahmi Gürpınar üzerine bir monografi hazırlamış olan Efdal Sevinçli, bu konu hakkında şu görüşü ileri sürer:

“Gürpınar'ın yapıtlarını işlediği konulara göre sınıflandırırken, bunlardan bir kısmında kadın-erkek eşitsizliğini ele aldığını, kadın haklarını savunduğunu ve “toplumsal değerlere kadınca bakışla yaklaştığını belirtir.”¹⁷

2.3.5. Mirasyedilik

Modernleşme ile beraber ortaya çıkan Batılılaşma olgusu topluma yayılırken, beraberinde sorunları da getirmiştir. Bunların başında Batılılaşmayı yanlış anlayarak, uyguladıkları görülür. Mirasyedi tipler de, bu çevre etrafında ortaya çıkmıştır. Geleneksel bir aile yapısında yaşayan Kasım Efendi, çok fazla para biriktiren cimri ve geri kafalı bir karakterdir. Meftun Bey, bunu fırsata çevirerek, Kasım Efendi'nin servetine konmak için planlar yapar. İlk planı olarak kızı Edibe'yi evlilik için ikna eder ve emellerini gerçekleştirir.

O, alafranga yaşam koşullarını elde etmek üzere, kız kardeşi ve teyzesinin kızının zengin komşusu Kasım Efendi'nin oğluyla ilişki kurmasını bizzat kendisi ister. Ancak, Kasım Efendi servetinin duyulamaması konusunda temkinli davranır. Bu konuda insanlara son derece güvensizdir ve işini daima sağlama almaya çalışır. Hayatının merkezine sadece parayı alan bu karakter, cimrilik gibi illet bir alışkanlığıyla barışık ve mutludur. Meftun Bey'i önceleri parasız olduğu için damadı olarak kabul etmemiştir. Ancak, Kasım Efendi Şark Şimendiferleri Piyangosu'ndan on beş bin lira çıktığı haberi üzerine ona karşı tavrını tamamen değiştirir.

¹⁷ Efdal Sevinçli, Hüseyin Rahmi Gürpınar Yaşamı Sanatçı Kişiliği, Arba Yayınları, İstanbul, 1990, s. 167.

Meftun Bey, eskiden gözünde züppe, değersiz bir kişiyken, artık kıymetli bir beyefendi komşusu olarak belirir. Bu, onun ne derece riyakâr olduğunun bir göstergesidir. Gürpınar, Kasım Efendi'nin bu tutarsız tutum değişikliğiyle ilgili şunları söyler:

“Kasım Efendi'nin paraya karşı o kadar büyük zaaf ve hürmeti vardı ki onun nazarında her lira mükevvenattan hiçbir şeyde bulunmayan maddi, manevi etkili bir kuvvete sahipti. Şimdi vehleten on beş liralık munzam bir kuvvetle itibar ve nukutunu artmış bulunan Meftun, ihtiyarın nazarında büyümüş, büyümüş, alyon kesilmişti. Artık böyle bir adamın sözünü lazım gelen ehemmiyetle telâkkiyi kendince bir farize biliyordu. Kızı Edibe'yi Meftun şimdi istese kemali memnuniyetle vermeğe hazırdı.”(s. 304-305)

Görüldüğü üzere, Meftun Bey, ideal haline getirdiği Kasım Efendi'nin servetine tam olarak sahip olamaz. Ancak, kaçıp gittiği Paris'ten geri gelerek amacına ulaşmayı planlar. Kasım Efendi, kendisinin biriktirmiş olduğu servetini de harcayamaz.

2.4. Münferit Temalar

2.4.1. Ölüm

Şipsevidi eserinde, belli bir kategoriye koyamadığımız münferit temalar da vardır. Bunlardan biri de ölüm temasıdır. Yazar intihar olgusunu eserlerinde yoğun olarak ele alır. Ölüm temasını işlerken genellikle bu olgunun olumsuz yönünü okuyucuya tanıtmayı amaçlar. Bu eserde intihar etmeden Mahir, karakterinin düştüğü çaresizliği görmekteyiz. Yazar, okuyucuya intiharın olumsuzluğu konusunda ders verir. Kişinin bilerek ve isteyerek kendi canına kıyması toplumdan tarafından doğru karşılanmaz. Bu bakımdan intihar her anlamda sorun olmuştur. Böylelikle, Mahir'in işlediği bir hatanın cezasını kendi eliyle vermesi, bir bakıma toplumdaki bireyleri ölümüyle cezalandırmak için onlara vicdan azabını tattırmasıyla ilgilidir.

Bu eserin intiharla sonuçlanmasının asıl suçlusu alafranga meraklısı Meftun Bey'dir. O, hayalleri uğruna Mahir'i kullanarak emelini gerçekleştirir. Ancak, derinden sarsılan ve kopan aile birliği aşılabilir bir gerçekle yüzleşir. Eserde Meftun Bey'in yem olarak sunduğu Madam Makferlana aldanarak, babasının kasasındaki para ve senetleri çalan ve Kasım Efendi'nin iflas etmesine sebep olan Mahir, uğruna her türlü rezalete katlandığı kadının başkasıyla birlikte olmasına tahammül edemeyince, onu cezalandırmak amacıyla intihar eder. Mahir, bıraktığı mektupta kendisini intihara götüren sebepleri şöyle sıralar:

“Başka bir halâs sureti göremediğim için intihar ettim. Çünkü seviyordum. Sevilmediğimi, aldatıldığımı sonradan, pek sonradan anladım. Çünkü onsuz yaşayamazdım. Bu muhabbet beni sârik, sahtekâr etti. Daha yaşasaydım belki katil de edecekti.

Beni izlâl edenler Allahtan bulsunlar. Kime ne diyeyim? Akriba belasına uğradım. Pederimin çekmecesini kırıp ta, nevazişine nail olmak için bu fiili mekruhu irtikâb ettiğim akşam maşukamı bir habisin kolları arasında yakaladım. Daha ziyade söyleyemem. Çünkü ah çünkü çıldırıyorum ah... Beni tanıyanlara elveda.” (s. 479)

Yazar, bu eserde yanlış batılılaşmanın sonuçlarını Mahir’in intiharı başta olmak üzere, iki ailenin ekonomik iflasıyla beraber, ahlâki yönden yozlaşmalarını anlatır. Mahir, saf ve dürüst bir karakter olarak karşımıza çıkar. Eserin ölümle sonuçlanmasının bütün nedeni Meftun Bey’in hırsları ve bencilliğidir. Bu karakterin, mutluluk vaatleri olarak sunduğu alafranga yaşamdan istediğini bulamaması Mahir’i intihara sürükler.

O, Madam Makferlana olan tutkusundan ötürü onun kötü yüzünü göremeyen Mahir, aldatılmanın vermiş olduğu acıyla yaşamak istemez. Ailenin maddi ve manevi kayıplar yaşamasının nedenini kendisi olarak görür. Bu suçluluk psikolojisiyle hayata tutunamaz. Onun yüzünden karısı ve evdeki herkes kötü bir bataklığa sürüklenir. Aile, maddi olarak bütün servetini kaybetmiştir. Bunun sonucunda, babası kalp krizi geçirir. Madam Makferlana, kavuşamaması Mahir’in alkol gibi kötü bir alışkanlığa başlamasına sebep olur. Bu suçluluk duygusuyla yaşamayacağını anlayınca tek çarenin ölümle sonuçlanabileceğini düşünür.

O, umudunu hayallerini kaybettiği için hayal kırıklığı yaşar. Ölüncü hem kendini, hem de etrafındakileri bu ağır yükten kurtaracağına inanır. Kendisini cezalandırarak canına kıyacak kadar yaşamdan vazgeçmiştir. Bu özellikteki müntehirler kendilerini temize çıkarmak için, bazen cinayet işledikten sonra intihar eder. Suçluluk duyguları yoğunlaşan bireyin, intihar dışında başvuracağı başka yol kalmamıştır. Eşinin intihar ettiğini gören Lebibe, acı dolu yakarışlarla şu sözleri söyler:

“-Ne duruyorsunuz? Kocam kendini vurdu. Yetişiniz, yetişiniz... Belki kurtarmak kâbildir. Mahir karyolasına yatmış... muvakkat uykusuna dalıp gitmiş. Başına sıktığı kurşun sağ şakağından girmiş biraz önce kayarak alnının sağ tarafından çıkmış. Kan cerihanın ağzını doldurmuş... Sol göz ve kaşın ucuna doğru yayıldıktan sonra yanakla kulak tozu arasındaki yerden boynuna, oradan beyaz gömleğe akmış, lekelemiş.” (s. 478)

SONUÇ

Türk romanının üzerinde en fazla durduğu konu olan yanlış Batılılaşma, Gürpınar'ın “Şıpsevdi” eserinde ana tema olarak ele alınır. Böylelikle, alafrangalık olgusu merkeze alınmış ve bunun etkileri ahlâki değerlere yansımıştır. Bu çerçevede, kadın-erkek ilişkileri, evlilik, aile kurumu, eğitim, mirasyedilik, gibi temalar üzerinden Batılılaşmanın sosyal hayat üzerindeki olumsuz etkilerine işaret edilmiştir.

Batılılaşmanın yanlış anlaşılmasıyla önce kişiler, daha sonra bütün çevre ahlâki çöküşe doğru sürüklenir. Bu nedenle, Osmanlı-Türk toplumu, Gürpınar'ın romanlarında ikili zıtlıkların temsilcisi olarak yerini almıştır. Alafrangalık olgusu Türk toplumunda bir taraftan Batılı değerlere sahip olan aydın bir kitleyi ortaya çıkarırken, diğer yandan geleneksel kültürün ve batıl inanışların etkisiyle birlikte cehaletin hâkim olduğu bir hayatı da oluşturmaktadır.

Bu eser, temel çatışma olarak Doğu-Batı, eski-yeni ve alafranga-alaturka gibi temaların etrafında şekillenen bir olay örgüsü üzerine kurgulanmıştır. Hüseyin Rahmi Gürpınar, romanlarında asil tipler toplumda ön plâna çıkan alafranga züppeler, zihin dünyaları batıl inanışlarca şekillenmiş cahil insanlar ve yanlış gönül maceralarının yaşandığı kadın-erkek ilişkilerini temsil eden bireylerden oluşmaktadır.

Şıpsevdi romanındaki kişiler, gerçekçi ve doğal olarak değişime uğratılmayan gündelik hayatın içindeki samimi insanlardan seçilmiştir. Bundan dolayı, kahramanların bu doğallığı yazarımızın romanlarının geniş halk kitleleri tarafından sevilmesini sağlamıştır. Ayrıca, geleneksel hayatın bütün canlılığıyla, renkliliğiyle ve birikimiyle varlığını sürdürdüğü eski İstanbul ile Batılılaşma süreciyle birlikte gelişmeye başlayan ve alafranga kesimin kendini bularak yaşam alanı haline getirdiği Beyoğlu çevresi, Gürpınar'ın romanlarında olayların merkezî durumundadır.

Romanın temelinde yatan zihniyet çatışması, mekânlar üzerinden kendisini göstermektedir. Yazar, Batılılaşma ile toplumsal yapıdaki değişimi, konak ve yalı hayatındaki farklılıkları vurgulayarak da anlatmaktadır. Batılılaşmanın Osmanlı-Türk toplumunda kadının toplumsal statüsü alanında başlamasıyla aşk, evlilik ve aile hayatı temaları yazarımızın eserlerinde sık işlenen konular olmuştur.

Şıapsevdi romanında kadın kahramanların toplum gözünde bir değeri yoktur. Erkek karakterlerin, gönül maceralarına kurban gideren zavallı kadınlar yaşamdan mutluluk bulamazlar. Konakta yaşayan kişilerin, alafranga hayata ayak uydurabilmeleri için Meftun Bey tarafından baskı altında kaldıkları görülür. Bu durum, yanlış batılılaşmanın insanlar üzerindeki olumsuz etkisini ortaya çıkarmaktadır. Hüseyin Rahmi Gürpınar, batının modern değerlerini savunarak, kadın haklarının yanında yer almıştır. Kadının birey olma sürecinde özgür iradesini evlilik ve aşk konusundaki tercihlerinde de yapabilmesinin yanında durur.

Eserde, aile, evlilik, kurumlarında mutlu bir son yoktur. Avrupaî bir yaşam anlayışıyla başlayan ilişkiler, zamanla yıpranmış ve ahlâk açısından olumsuz sonuçlarla karşılaşmıştır. Bununla birlikte, eserde en fazla rastlanan anlatım tekniklerinden birisi de mektuptur. Olayların mektup şeklinde anlatılması, anlatıcının aradan çekilmesiyle kişilerin duygularının doğrudan, samimi ve içlerinden geldiği gibi daha geniş bir imkânla dile getirilmesini sağlamıştır.

Hüseyin Rahmi Gürpınar, romanda, Batı hayranı alafranga Meftun Pehlevîzâde ve ailesinin başından geçen komik olayları işler. Ancak bunlar, ülkemizde Tanzimat ile başlayan Batılılaşma çabasının yanlış yönlerini gösteren komik ve düşündürücü olaylar olarak ifadesini bulmuştur. Alafrangalığı, eserin giriş bölümünde yazarımız üç başlık altında inceler. Meftun Bey, karakteri üzerinden okuyucularına yanlış batılılaşmanın olumsuz taraflarını göstererek, dersler verir. Romanın sonunda, bırakılan bir mektupla kendi canına kıyan Mahir, yanlış batılılaşmanın getirdiği olumsuz bir taraf olarak da gösterilir.

Çalışmamızı gerçekleştirirken tematik olarak incelediğimiz Şıapsevdi romanı, Batılılaşma sürecinin yarattığı sarsıntıya odaklanan bir eser olma niteliği kazanmıştır. Bu başlıkların, bütün ilişkilerde bir sorun olarak devam ettiği bilinen tek gerçektir. Bu itibarla tezimizin tematik açıdan, bundan sonra yapılacak çeşitli araştırmalara kolaylık sağlayacağı ümidindeyiz.

KAYNAKÇA

ADIVAR Halide Edip, ‘‘Hüseyin Rahmi’nin Eserleri Arasında II’’, Akşam Gazetesi, Sayı: 9152, 12 Nisan, 1944.

BERKES Mediha, ‘‘Hüseyin Rahmi’nin Romanlarında Kadın Tipleri’’, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakülte Dergisi, Cilt: 3 Sayı: 5 Ankara, 1945.

GÖÇGÜN Önder, ‘‘Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Romanları ve Romanlarında Şahıslar Kadrosu’’, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993.

KAPLAN Mehmet, ‘‘Edebiyatımızın İçinden’’, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1978.

KARATAY Namdar Rahmi, ‘‘Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Yaşayan Tarafı’’, Ulus Gazetesi, Sayı: 8140, 1 Nisan, 1944.

LEVEND Agâh Sırrı, ‘‘Hüseyin Rahmi Gürpınar’’, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1964.

MORAN Berna, ‘‘Şipsevdi Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1’’, İletişim Yayınları, İstanbul, 1987.

NEDİM Nihat Vehbi, ‘‘Hüseyin Rahmi Bey’le Mülâkat’’, Galatasaray Dergisi, Sayı: 13, 20 Şubat, 1932.

ÖZCAN Recai, ‘‘Türk Romanında Aşk’’, Kitabevi, İstanbul, 2004.

ÖZÖN Mustafa Nihat, ‘‘Hüseyin Rahmi Gürpınar’dan Seçilmiş Parçalar ve Eserler Hakkında Mütalâlar’’, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1945.

SEVİNÇLİ Efdal, ‘‘Hüseyin Rahmi Gürpınar Yaşamı Sanatçı Kişiliği, Arba Yayınları’’, İstanbul, 1990.

TANPINAR Ahmet Hamdi, ‘‘On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyat Tarihi’’, Çağlayan Basımevi, İstanbul, 1976.

TEZCAN Mahmut, ‘‘Toplumsal Bilimlere Giriş’’, Anı Yayıncılık, Ankara, 2011.

YÜCEBAŞ Hilmi, ‘‘Bütün Cepheleriyle Hüseyin Rahmi Gürpınar’’, İnkılâp ve Aka
Kitabevleri, İstanbul, 1964.

ÖZGEÇMİŞ

2 Eylül 1993 tarihinde, Şanlıurfa ili Siverek ilçesi doğumluyum. İlk, orta ve lise öğrenimimi İstanbul'da tamamladım. 2012 yılında Beykent Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümüne kaydoldum. Lisans eğitimimi tamamladıktan sonra, Yıldız Teknik Üniversitesi Eğitim Fakültesinde Pedagojik Formasyonumu aldım. 2017 yılında akademik kariyer hedeflerim doğrultusunda Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim dalında yüksek lisans yapmaya başladım. Yeni Türk Edebiyatına duyduğum ilgi neticesinde kendimi bu alanda geliştirmeye çalıştım. Çeşitli okullarda Türkçe öğretmenliği ve Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenliği yaptım. İstanbul'da bulunan bir ortaokul ve lisede, Türkçe öğretmeni ve Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni olarak görevimi sürdürmekteyim.

Kübra YILDIZ